

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

ABDAL

Hem şiir hem de düzyazıda derviş anlamına gelen bu sözcük, halk ozanlarının adının başına ya da sonuna gelerek onların mahlası olarak da kullanılmıştır. (Pir Sultan Abdal, Kaygusuz Abdal gibi)

ABSOLUTİZM

Mutlakçılık. Herhangi bir eserde ya da ilkede bir ebedinin varlığına ve değişmezliğine inanmak, eseri ya da ilkeyi bu değişmeze göre incelemek.

ACEM KOŞMASI

Âşıkların, özellikle Anadolu'nun kimi yörelerinde Azerbaycan'a özgü bir ezgiyle okudukları koşma türü.

AÇIK HECE

Türkçe sözcüklerde sesli harf ile belirtilen kısa heceler.

Örneğin a-na-do-lu, a-ş1-la-ma gibi. Arapça ve

Farsça'da ise sözcüklerde sesli harflerle yazılmayıp

hareke ile gösterilen kısa hecelere verilen

i sim. Örneğin

ka-de-me, ha-se-ne gibi. Aruz vezni nde

bütün açık

heceler kısa hece olarak kabul edilir.

AÇIKLAMA

Edebi bir eseri geniş okuyucu kitleleri

için anlaşılabilir

hale getirmek için yapılan yazılı

çalışmalar. Sanatçılar

eserlerinde anlamı herkes tarafından

bilinmeyen

sözcükler, deyimler, durumlar ve

düşüncelerle, sanatlar

kullanır. Bunların her biri bir olay, bir

durum ya da

düşünceyi ifade eder. Okuyucu bunları

çözmeden

eserin bütününü anlayamaz. Açıklamanın

amacı bu

anlamayı sağlamaktır.

AÇIKLIK

Bir metinde belirtilmek istenen duygu ve

düşüncelerin

kolay, anlaşılır, herhangi bir ek yoruma

açıklamaya

gerek kalmadan kavranılabilir olmasıdır.

AÇIK MEKTUP

Bir kişiye seslenen ancak başkalarının da

okuması için

gazete veya dergilerde yayımlanmak amacıyla

yazılan
mektup...

ADAPTE

Herhangi bir dilde yazılmış bir eseri,
başka bir dile yer
ve kişi adlarını değiştirerek, olayları örf
ve adet, duyuş
ve düşünüş bakımından aktarıldığı dili
konuşanların
hayatına uygulamak yöntemli serbest çeviri
tarzıdır.

Türk edebiyatında daha çok tiyatro
eserlerinde

kullanılır. Örneğin Tanzimat edebiyatı
yazarlarından

Ahmet Vefik Paşa'nın Moliere'den yaptığı
adaptele
gibi.

ADAPTASYON

Farklı türde bir eserin (roman, öykü, anı
gibi), sahne

veya sinemaya uyarlanması ya da farklı
türde bir

eserden (roman, destan, öykü gibi) farklı
bir edebi eser

(örneğin oyun) meydana getirilmesi dir.

AED

Eski Yunanlılarda şairlerini lirle söyleyen
saz şairlerine
verilen ad.

AFROZİM

Çeşitli konularda mutlak bilinmesi gereken ana

özellikleri kısa, açık ve anlaşılır bir biçimde anlatma

sanatı. Yazarların derin anlam yüklü veci zelerine de

afrozim denir.

AĞIZ

Bir anadilin herhangi bir şivesi içinde var olan söyleyiş

farkıdır. Ağızlar da dil bilgisi ve

AĞIT

Bir ölünün ardından onu yüceltmek amacıyla söylenen

halk şiri. Diwan Edebiyatı'nda Mersiye'nin karşılığıdır.

AĞIZ

Bir ülkede görülen değişik konuşma

biçimlerini, söyleyiş

türlerini ve ayrılılıklarını yansıtan

kullanımlardan her

birine verilen ad. Sözcükler farklı

değildir ancak bazı

sesler değişik söylenir. Rumeli ağzı,

Karadeniz ağzı

gibi.

AHREB ve AHREM

Rubai vezinlerini ana ölçüsüdür. Mef'ulü ile

başlayana ahreb, mef' ul ün ile
başlayana ahrem
denir.

AHSENÜ' L KASAS

Kıssaların, hikâyelerin en güzel i . Bu
deyim, Kur' an-ı
Kerim' de Yusuf Suresi ' nde geçen Yusuf
kıssasını
anlatır.

AKD Ü HALL

Düğümleme ve çözülme. Di van edebiyatında
nesir bir
eseri nazma çevirmeye akd, nazım bir eseri
nesire
çevirmeye hall denir.

AKICILIK

Sözcük ve cümlelerin dile takılmadan
kolayca
okunabilmesi için anlatılmak istenen
düşüncenin
rahatlıkla anlaşılır şekilde ifade
edilmesi . Akıcılık,
düşüncelerin bir düzenleme kapsamında
sıralanması,
bu düşüncenin herkes tarafından bilinen ve
kolay
söylenebilen sözcükle anlatılması,
cümlelerin kısa ve
yapı bakımından doğru olması ile sağlanır.
Akıcılık,

içerikten çok bir üslup özelliğidir.

AKROSTİŞ

Bir şiirde dizelerin ilk harflerinin yukarıdan aşağıya doğru sıralandığında anlamlı bir sözcük meydana

getirmesi. Divan edebiyatında akrostiş'e muvaşşah ya

da istihraç denir. Eski Yunan ve Latin edebiyatında ise

akrostiş "üç dize" anlamına gelir.

Örneğin:

Varolan bir sen, bir ben, bir de bu bahar
Elden ne gelir ki? Güzel sin, gençliğin var
Dünyada aşkımız ölüm gibi mukaddes
İnan ki bir daha geri gelmez bu günler
Âlemde bu andır bize dost esen rüzgâr
Cahit Sıtkı Tarancı

Şiirin dizelerinin ilk sözcükleri alt alta okunduğunda

"VEDİA" ismi çıkıyor.

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

2

AKS, AKİS

Bir cümlede, bir dizede iki sözcüğün ya da sözcük

topluluklarının yerleri değiştirilerek yapılan söz sanatı.

Cümle ya da dizede bir sözcük diğeri nin önüne ya da

arkasına getirilerek cümle ya da dize tekrarlanır. Tard ü aks veya aks ü tebdil de denir. Aks-i tam (tam akis) aks i nakıs (eksik akis) olmak üzere iki türü var.

Aks-i tam, cümle ya da dizenin anlamlı iki parçası kalıp halinde yer değiştirir, ekleme ve çıkarma yapılmaz.

Örneğin:

Mümkün değil Hudâyı bilmek de bilmemek de
Mâtem görünür şâdi şâdi görünür mâtem

Aks-i nakıs, Cümle ya da dizelerde anlamlı sözcük

topluluklarının yerlerini bazı ekleme ve çıkarmalar

yaparak değiştirilmesi yöntemi dir.

Örneğin:

Hayran oluyor kudretine, sun'una insan
Hayran oluyor kudretine, sun'una hayran
İsmail Safa

Gelse der-gâhına ikrâm görürler küremâ
Kürema dergehi ne gelse görürler ikrâm

Ziya Paşa

AKSAN

Vurgu demektir. Söyleyiş farkını belirtmek için bazı

seslerin üzerine konur.

AKS-İ MÜFRED

Bir sözcükteki harflerin sondan başa doğru

alınması

halinde yine anlamlı bir sözcüğün meydana gelmesidir.

Örneğin ayak-kaya gibi.

AKSİYON

Bir edebi eserde olguların akışıdır.

Örneğin bir

romandaki aksiyon, tanımlama, düşünce ve moral

bölümlerinin çıkarılmasından sonra kalan olaylardır.

ALAKA

İlgi. Bir sözcüğü gerçek anlamının dışında bir anlamda

(mecazi) kullanmak için düşünülen ilgiye alaka denir.

Edebi sanatların çoğunda bu durum söz konusudur. Bu

ilişki ne kadar uygun olursa edebi sanat o derece

yerinde ve güzel sayılır.

ALEGORİ

Bir düşüncenin canlı bir varlık olarak anlatılması. Soyut

bir düşünceyi heykel ya da resim ile göstermek gibi.

Örneğin adalet düşüncesinin gözü bağlı ve elinde terazi

bulunan bir kadına anlatılması gibi.

ALINTI

Öne sürülen bir savı ya da düşünceyi açmak,

geliştirmek için o sav ya da düşüncenin ilgili olduğu

alandaki tanınmış bir kimsenin söylediği bir sözle

pekiştirme.

ALİTERASYON

Şiir ya da düzyazıda bir uyum yaratmak amacıyla aynı

sesleri taşıyan sözcükleri sık sık ve art arda

tekrarlamak.

Örneğin:

Seherlerde seyre koyuldum semayı, deryayı

Tevfik Fikret

Karşı yatan karlı kara dağlar kayıptır.

Dede Korkut

ANA DUYGU

Bir düşünceden çok bir duyguyu dile getirmek, okuyucu

ya da dinleyiciye hissettirmek, onların benliğinde

yaşatmak amaçlı yazı ya da konuşmaların öne

çıkarmak istediği asıl duyguyu anlatır. Ana duygu bir

metnin özünü oluşturur. Metinde bu duyguyu destekler

haldeki bütün yardımcı duygu ve düşünceler

hep ana
duyguya bağlanarak onun daha anlaşılır ve
duyulur
olmasını sağlar. Ana duygu konu anlamına
gelmez.

Konu anlatılan şey, ana duygu ise bu
anlatılanlardan
çıkan sonuçtur.

ANA FİKİR

Belirli bir konuda yazılmış eserlerin
temelini oluşturan
ve okuyucuya verilmek istenen asıl düşünce.

ANAGRAM

Bir sözcükteki harfleri kullanarak başka
bir sözcük
kurmak. Örneğin sahip anlamındaki "malik"
sözcüğü ile
tamamlamak anlamındaki "ikmal" sözcüğü
kurulabilir.

Anagram çoğunlukla özel isimlerde yapılır.

Gerçek isim

yerine o isimdeki harflerle yapılan bir
başka isim

kullanılır.

ANAKRONİZM

Meydana geliş tarihi kesin olarak bilinen
bir olayı

yaşadığı zaman belli olan bir kişiyi,
değişik bir tarihte

gerçekleşmiş ya da yaşamış gibi gösterme.
Örneğin

Nasrettin Hoca'nın Timur ile ilgili
fıkraları gibi.

Anakronizm bilgi eksikliğinden
kaynaklanabilir ya da bir
amaç için bilinçli olarak yapılabilir.

ANIŞTIRMA

Söz arası ya da sözün gelişine göre ünlü
bir olayı bir
özdeyişi, bir atasözünü anımsatma ve
düşündürme
sanatı.

ANALİZ

Bir bütünü parçalarına ayırarak detaylı
inceleme. Bir
edebi eserin analizi, olayların, kişilerin
ve üslupların ayrı
ayrı incelenmesi yöntemiyle yapılır.

Analizden çıkarılan
sonuç bir tartışma konusu olursa bu duruma
eleştiri
(tenkit) denir.

ANEKDOT

Bir edebi eserde anlatılan bir olayın başlı
başına ayrı bir
bütünlük gösteren parçasıdır. Kısa hikaye,
fıkra,
menkıbe anlamlarını da taşır.

ANJANBMAN

Şiirde cümlelerin bir dize ya da beyitte
bitmeyi p di ğer

dize, beyit veya bendlere kaymasıdır. Türk
şiri ne

Fransız şirinden geçti. Servet-i Fünun
dönemi nde

yaygınlaştı. Düzyazıyı şiire yaklaştıran
önemli bir

üsluptur. Örneğin:

Geçen akşam eve geldim. Dedi ler:

Seyfi Baba

Hastalanmış, yatıyormuş.

- Nesi varmış acaba?

- Bilmeyiz, o ğlu haber verdi

geçerken bu sabah.

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

3

- Keşke ben evde olaydım... Esef
ettim. Vah vah!

Bir fener yok mu, verin... Nerde
sopam?

Kız çabuk ol...

Geciki rsem kalırım bekl emeyi n. Zi ra
yol

Hem uzun, hem de bataktır...

Mehmed Âki f

ANLAM

Her sözcüğün anlattığı düşünce. Sözcükler
birden fazla

anlama gelebilir. Bu durumda anlamlardan

bi ri öz anl am
di ğerleri mecaz anl amdır. Sözcükler zamanla
yeni
anlamlar alarak zenginleşebilir. Zamanla
anlamlarının
kaybetmelerine anl am daralması denir. Dar
anlamı
bulunan sözcüklerin anlamlarının
genişlemesine de
anl am genişlemesi denir.

ANLATI

Roman, öykü, oyun, masal gibi türlerde bir
olay dizisini
yazınsal biçimde anlatma eylemi .

ANLATIM

Duygu ve düşüncelerin sözlü ya da yazılı
ifadesi .

Edebiyatta daha çok yazılı anlatım için
kullanılır.

Anlatımın aracı sözcüklerdir. Sözcüklerin
dilbilgisi

kullarına uygun olarak sıralanmasıyla
anlatım ortaya

çıkartır. Edebiyatta anlatım genel olarak iki
türde yapılır.

Biri nesir (düzyazı) diğeri nazım (şiir).

ANLATIMCILIK

Sanat ve edebiyatı sanatçının kişiliğini
temel alarak

açıklamaya çalışan kuram. Bu kavrama göre

bir
duygunun varolabilmesi; onun dile
getirilmesine bağlıdır
ve dile biçimlendirilmemiş bir duygunun
varlığından söz
edilemez.

ANTOLOJİ

Gerçek sanat eseri değerindeki örneklerin
bir araya
getirildiği derleme yapıtlar. Yunanca
anthos (çiçek) ve
legein (toplama) sözcüklerinden türemiştir.
Batı'da ilk
örneklerini Yunanlılar verdi. Gadaralı
Mel eaggros ile
Makedonyalı Filippos'un Stephanos (Çelengk)
isimle
derlemeleri ilk antolojidir. Türkçe'deki
ilk antoloji ise
Ömer bin Mezi'd'in 1436'da yaptığı
Mecmuatü'n
Nezâir'dir. 83 şairin 397 şiirini kapsayan
bu antolojiyi
Prof. Dr. Mustafa Canpolat 1978'de Latin
harfleriyle
yayımladı.

ANTONİM

Ters anlamlı sözcükler. Sıcak-soğuk,
iyi-kötü, acı-tatlı,
kısa-uzun, güzel-çirkin gibi.

APOSTROF

Kesme işareti. Özel isimleri eklerinden ayırmak için

(Ali'nin kalemi), sözcükteki düşen bir harfi belirtmek için

(n'olur=ne olur), sözcüğün ekiyle karışmaması için

(kola'nı içtin mi) kullanılır.

ARAÇSIZ ÜSLUP

Bir fikri, bir duyguyu söyleyenlerden doğrudan doğruya

aktarmak. Monolog ve diyaloglar araçsız üslup

örnekleridir.

ARKAİZM

Bir dilin eskimiş sözcüklerini ya da cümle kuruluşlarını

kullanarak edebi eser yaratma. Bu eserlere arkaik

denir. Bir anlatıda dil den kaybolmuş ya da geçerliliğini

yitirmiş sözcüklere ya da söz dizimlerine yer verme

sanatı.

ARTIKLAMA

Sözü ya da yazıyı gereksiz yere uzatma durumu.

ARUZ

Hecelerin uzunluk ya da kısalık derecesine göre çeşitli

ses kalıplarından oluşan bir tür şiir ölçüsü. Daha çok

Di van Edebiyatı'nda kullanılır.

ASALET

Edebi eserlerde terbiye dışı, çirkin, bayağı, müstehcen ve galiz sayılan sözcüklerden kaçınmak.

Edeb-i kelam

ya da mümtaziyet de denir. Tersî eserlere hasaset adı verilir.

ASKI

Halk edebiyatında saz şairleri aralarındaki şiir

yarışmalarında kazananlara vermek üzere duvara

tüfek, kılıç, heybe, saz gibi şeyler

asardı. Bunlara askı,

askıyı kazanmaya da askı indirmek denir.

ÂŞIK

Halk ozanı ya da saz şairi.

AYAK

Halk şiirinde kafiye yerine kullanılan terim.

ÂYÎNE

Sözcük anlamı aynadır. Herhangi bir şeyi veya hali

yansıtan, göz önünde canlandıran anlamında kullanılır.

Tasavvuf edebiyatında dünya, Allah'ın

tecellî ettiği bir
aynadır.

BAB

Bir edebî eserin düzenlenmesinde, konuların
ele alınıp
işlenmesine göre ayrıldığı bölümlerden en
geniş olanı.

BÂDE

Üzüm şarabı. Ama tasavvuf edebiyatında aşk
anlamındadır.

BAĞFİİL

Fiillerden oluşan, cümlede belirteç olarak
kullanılan fiil
soylu sözcük.

BAĞLAM

Bir sözcüğün cümle, cümlelerin paragraf,
paragrafın
metin içindeki yerini belirleyen, ondan
önce veya sonra
gelen söz konusu sözcük, cümle ya da
paragrafın
anlamını, değerini belirleyen öğeler
bütünü.

BAHR-I TAVÎL

Vezipli, kafiyele uzun nesir cümlelerden
kurulan Divan
edebiyatı nazım türü. Fe'ilatün, mefa'ilün,
müstef'ilün
gibi cüzler arka arkaya tekrarlanır. Türk
edebiyatında

çok az kullanılmıştır.
EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

4

BALAD

Üç uzun bir kısa bendden oluşan Batı edebiyatı nazım türü. Uzun bendlerin dize sayısı 6-10 arasında değişir.

Kısa bend ise 4-5 dizedir. Bu bend tanrıya, krala, prenselere ithaf bendidir. Her bendin sonundaki mısra bir tür nakarattır. Masal ve hikayeni taşıdığındeki bendleri ele alıp işleyen, kısa ve hikayesi olan şiirlerdir.

BAROK

17. yüzyıl Batı edebiyatında, dengeden çok devinime, düşünceden çok duyguya ağırlık veren yazın akımı.

BASİTNAME

Divan edebiyatında yalnız Türkçe ile yazılmış gazeller.

Bunlara Türkî-i basit gazel de denir.

Basitnanelerde

Arapça ve Farsça sözcüklere tamlamalar çok azdır.

Örneğin:

Düşdi bu gönüm sana hey sevdüğüm

N' ol a yakışsan bana hey sevdüğüm
Çün seve geldi seve gider seni
Bu gönül önden sona hey sevdüğüm
Ayruluk derdi bana bir bun durur
Kim döyer imdi buna hey sevdüğüm
Turmadım uçmak diler gönlüm kuşu
Yüce köşkünden yana hey sevdüğüm
Yüzünü gözler güzel bu yüzden ay
Giceler kalur tana hey sevdüğüm
Ağzını öpmek ana ol kim senün
Sögme yok yire ana hey sevdüğüm
Cânı dahi bir kez ana hey sevdüğüm
Edirneli Nazmi

BASMAKALIP

Çok kullanılan, hemen herkesçe bilinen
sözlerin olduğu
gibi kullanılması.

BAYRONCULUK

İngiliz şair Lord Bayron'un başlattığı bu
akım toplumun
yerleşik düzenine, töresel kurallara
uymadan yaşama
düşüncesini taşır. 19. yüzyılda ortaya
çıkan akım
başkaldırıcı bir yapısı olmasına rağmen
fazla taraftar
bulamamıştır.

BEDÎ

Sözü, kulağa hoş gelecek ve ruha heyecan
verecek

şekilde güzelleştirme yollarını gösteren bilim. İlm-i bedî de denir. Bu isim altında toplanan sanatlar iki gruba ayrılır:

Sözle ilgili sanatlar (Sanayi-i Lafziye):

Cinas, iştiyak, seci, kalp, tedvir, aks, teddil, tasri, tarsi gibi.

Anlamla ilgili sanatlar (Sanayi-i

mâneviye): İlhan, tevriye, tenasüp, mübalâğa, leff ü neşr, tensik,

mügalata-i mâneviye, tecahül-i ârif, hüsn-i ta'lil, tezat,

istifham, rücu, tekrar, telmin, insal-i mesel, istidrak, tevcih, iktibas gibi.

BELÂGAT

Düzgün ve yerinde söz söyleme sanatı. Sözün düzgün,

açık, anlaşılır, güzel olmasını, söyleme nedeniyle,

söylenene göre düzenlenmesini öğreten bir bilimdir.

BELGESEL ROMAN

Gerçek olaylara, belgelere, araştırma ve incelemeye

dayanarak oluşturulan roman türü.

BELGİNLİK

Düşünce ve duyguların, eksiksiz ve anlaşılır biçimde anlatılması.

BENT

Bir şiirin 4, 5, 6, dizeli bölümlerinden her biri.

BERÂAT-I İSTİHSAL

Sözün başında eserde anlatılanları belirten sözcük ya

da söyleyişler. Berâat üstün gelmek, istihsal yeni ayın

görünmesi, yağmurun yağması, çocuğun doğarken

çığlık atması anlamlarına gelir. Bu edebi sanata hüsn-i

ibtida adı da verilir. Amaca iki yolla ulaşılır. Bir ilişki

kurularak ya da ilişki kurulmadan. İlişki kurulmasına

tahallüs, kurulmamasına iktidab denir.

Sinan Paşa'nın

Tazarru'namesi, Fuzuli'nin Hüsn'ü Aşk'ı, Cevdet

Paşa'nın Belagat-ı Osmaniye adlı eserlerinde bu

sanatın güzel örnekleri vardır.

BERCESTE

Öz, güzel, lâtif, ince anlamlı, kolayca hatırlanan, yapısı

sağlam dize ya da beyit. Dize için daha çok

mısra-ı

berceste, beyit için de beyt-i berceste tanımlamaları

kullanılır. Genel anlamda bir şiirdeki en güzel dize ya da

beyit de denebilir. Bazı berceste örnekleri:

Uyduk dil-i divâneye dil uydu hevâya
Ruhi

Su uyur düşmen uyur hasta-i hicrân uyumaz
Şeyh Gâlib

Çeşmini gördüm unuttum derdi de dermânı da
Şeyh Gâlib

Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

Muhi bbî (Kanuni)

Şîrl er pençe-i kahrımda olurker l erzân
Beni bir gözleri âhûya zebun etdi felek

II. Selim

BERDAR

Asılmış, darağacına çekilmiş. Divan ve tasavvuf

edebiyatında sevgilinin saçlarına vurulan "âşık"ı

tanımlamak için kullanılır. Örneğin:

Ayağı yire mi basar zül fine ber-dâr olanun
Zevk ü şevk ile virür cân ü seri döne döne
Necati

Dâr ol am gerdâr ol am ber-dâr ol am mansûr
ol am

Yunus Emre

BEŞ HECECİLER

Milli edebiyat döneminde bu dönemin temel ilkelerini

benimseyerek o doğrultuda yazan Faruk Nafiz

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

5

Çamlıbel, Halit Fahri Ozansoy, Orhan Seyfi Orhon,

Yusuf Ziya Ortaç ve Enis Behiç Koryürek'in oluşturduğu

topluluk.

BETİMLEME

Bir varlığı, bir olayı, bir durumu ya da kavramı zihinde

canlanacak biçimde anlatma.

BEYİT

Aynı ölçüde yazılan ve anlamca birbirine bağlı iki dize

Divan şiiri birimine verilen ad.

BEZM

Sohbet, muhabbet, içki meclisi. Daha çok divan

edebiyatında kullanılır. Tamamalar

halindedir. Örneğin

bezm-i nûşânûş durmadan içilen meclis demektir.

Bezm-i vüslat kavuşma meclisidir. Bezm-i muhabbet

aşk meclisi dir. Bezm-i mey içki meclisi dir.
Tasavvuf

edebiyatında bezm-i el est şekli kullanılır.

Başlangıcı

olmayan zaman demektir.

BİÇİM

Edebiyatta varolan öğelerin birbine

bağlanarak

oluşturdukları düzen. Örneğin bir şiirin

biçimi kaç

dizden oluştuğuna, dizelerin kümelenişine,

belirli bir

uyak dizini olup olmadığına göre değişir.

BİLADİYE

Bel deleri konu edinen edebi eserler.

Sanatçılar

gördükleri, gezdikleri, sevdikleri ya da

görmek istedikleri

bel deleri nazım ya da nesir şeklinde

anlatır. Di van

edebiyatında Ferdi, Derviş Ömer Efendi gibi

şairlerin

biladileri vardır.

BİLİMKURGU

Düş ya da kurgu yoluyla oluşturulan; çoğu

kez gelecek

zamanlarda yer alan; günümüzdeki nden farklı

bilimler

ve teknikler kullanan toplum ve insan

yaratan yazın

türü.

BİLİNÇ AKIMI TEKNIĞİ

Roman, öykü, anlatı gibi kurmacasal türlerde insanı, düşüncelerinin dümdüz akışı içinde değil; düşleri, izlenimleri, iç dünyası ve bilinçaltıyla yansıtmak için başvurulan yol.

BOVARİZM:

Gustave Flaubert'in 1857 yılında yayımladığı Madame Bovary adlı romanın kahramanlarına özgü tutum ve davranışlara verilen ad.

BOZLAK

Halk edebiyatımızda bir ezgi türü. Konusunu aşiret kavgalarından, kan davalarından, aşk maceralarından alır. Çoklukla Güney ve Orta Anadolu bölgelerinde söylenir. Afşar bozlağı, Urum bozlağı gibi türleri vardır.

CAİZE

Özellikle Divan edebiyatı döneminde büyüklere, varlıklı kişilere sunulan manzumeler için verilen para.

CEM'İYYET

Birbirine uygun veya birbirine karşıt anlamlı sözcükleri bir arada bulundurma. Böyle sözlere cem'iyetli adı verilir.

CEVAZ-Î EDEBÎ

Sözcüğü vezne uydurmak amacıyla bazı değişikliklerle kullanılması, hecelerin, seslerin ucun ya da kısa okunması şeklinde yapılan yanlışları hoş karşılama.

Şiirde böyle kullanışlar "kusur" kabul edilir.

CEZÂLET

Söyleyişleri kulağa sert gelen sözcükleri tanımlar.

Uyumu konuya göre ayarlayan önemli bir anlatım şekli.

Örneğin, sanatçı şiddet, büyüklük, vakar, ölüm, korku,

savaş gibi konuları anlatırken ya da işlerken, sözcükleri

de anlattığı konuya uygun düşecek kalın sesliler

arasından seçer. Savaşı anlatırken çekâçâk, gülbank

gibi sözcüklerin kullanılması gibi. Bu tür kalın seslilere

el fâz-ı cezele, taşıdıkları niteliğe de

cezâlet denir.

Örneği n:

Saflar düzüp hücum hücum edilecek hayl -i
düşmene

Dehşet âsimân u zemîn pür-fi gân olur

Evc-i havâda çekâçâk ı tigden

Âvaz-ı ra'd u sâika reh-gümkünân olur

Nef' i

CİNAS

Eşsesli sözcükleri birlikte kullanarak
yapılan söz oyunu.

CİNAYET ROMAN

İşlenmiş bir cinayeti ve bu cinayetin
işleyicisini bulup

ortaya çıkarma eylemini konu alan roman
türü.

CÖNK

Halk edebiyatı ürünlerinin yazıldığı
defterler. Bir tür

antoloji sayılırlar ve yazarlarının kim
olduğu çoğu

zaman bilinmez.

ÇAĞRIŞIM

Sözcüklerin, düşüncelerin, hayallerin
aralarında

bulunan benzerlik, birlik, yakınlık ya da
karşıtlık gibi

bağlantılarla birbirlerini anımsatması.

ÇAĞRIŞIMSAL ALAN

Çağrışım yoluyla aralarında anlamsal ya da

biçimsel

bağıntılar kurulabilen kavram ve

sözcüklerin

oluşturduğu bütün.

ÇAPRAZLAMA

Bir cümlede ya da bir dizede daha önce

geçen

sözcüklerin sırasını, değişik ya da karşıt

anlam verecek

biçimde tersine çevirerek yinleme.

ÇAPRAZ KAFİYE

Dörder mısralı bendlerle kurulan nazım

şekli. Her

dörtlüğün tek sayılı dizeleri ile çift

sayılı dizeleri kendi

aralarında kafiyeleşmiştir. Dörtlük sayısı

sınırlı değildir. Her

tür konuya uygun olduğu için çok

kullanılır. Çaprazlama

da denir. Örneğin:

Hâfız'ın kabri olan bahçede bir gül varmış

Yeni den her gün açarmış kanayan rengiyle

Gece, bülbül ağaran vakte kadar ağlarmış

Eski Şîrâz-ı hayâl ettiren âhengiyle

Yahya Kemal Beyatlı

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

6

ÇEVİRİLEME

Bir sözcükteki harflerin yerini

değiştirerek elde edilen

sözcüklerden her biri. Örneği n: Masa, asma, kısa, askı

ÇOKANLAMLILIK

Bir sözcüğün birden fazla anlamı yansıtır duruma

gelmiş olma durumu.

ÇOK BAĞLAÇLILIK

Eş görevli ya da benzer işlevli öğelerin bağlaçlarla art

arda sıralanma durumu.

ÇÖZÜMLEME ROMANI

Olaydan çok olaya karışan kişilerin ruhsal durumlarını

bir takım çözümlerle yansıtmayı amaçlayan roman türü.

DADAİZM

Tristan Tzara ve arkadaşları tarafından Fransız

edebiyatında 20. yüzyılda geliştirilen bu akım, savaşın

hemen ardından doğduğu için umutsuzluk ve güvensizliği içinde barındırır

DAĞINIKLIK

Söylenenlerin birbiri ni tutmayıp bütünlükten yoksun olma durumu.

DEKADAN

Fransa'da, 19. yüzyılda natüralizme karşı çıkan ve

simgecilik akımına öncülük eden sanatçılara verilen ad.

DENEME

Herhangi bir konuda yazarın keskinlemelere gitmeden, kişisel görüşlerini, düşüncelerini konuşma ya da söyleşi havası içinde işlediği düzyazı türü.

DANDİZM

Yapmacık üslup. Bu üslup sanatçıların taklit edilmemek amacıyla kullandıkları üsluptur.

DARAYAK

Âşık edebiyatında kafiye olma olasılığı düşük sözcükler.

Âşıkın karşılama ya da atışma sırasında en azından

dört ayak kafiye bulması gerekir. Diğer âşık da aynı

ayakta dört sözcük söylemek zorundadır.

Darayak bu

durumda işe yarar. Darkapı olarak da adlandırılır.

DARB-I MESEL

Meydana gelen bir durumu, olayı bir örnekle anlatmakta

kullanılan kalıplaşmış, anlamlı sözler.

Durûb-ı emsâl

diye de bilinir.

DEKANLIK

Edebiyatı soysuzlaştırdıkları öne sürülen sanatçı ya da akımlara verilen isim. Örneğin Ahmet Mi that Efendi , Edebiyat-ı Cedi de şai rleri ni gül ünç göstermek için onlara dekanlar demi ştir.

DELÂLET

Söz ile anlam arasındaki bağlantı. Bir sözcüğün okunduğu ya da söylendiği zaman beyinde canlandırdığı anlam. İki başlıkta incelenir:

Sözle alakalı olmayan del âlet (gayr-i Lafzi del âlet): Bu da ikiye ayrılır:

Del âlet-i vaz' iyye: Sözcükle anlamı arasında sözle ilgili olmayan çağrışıma dayalı bir bağlantı vardır.

Şemsiyenin yağmuru anımsatması gibi .

Del âlet-i akliye: Parçanın bütünü, eserin yayıncısını,

kainatın Allah' ı anımsatması gibi .

Sözle alakalı del âlet (Lafz-ı del âlet): Bu da üçe ayrılır:

Del âlet-i mutabikiye (Uygunluk): Sözün, ifade ettiği

şeyin bütününe ifade etmesi . Örneğin ev denince bütün

odal arının akl a gelmesi gi bi .

Del âlet-i tazammuniye: Sözü n ifade etti ği şey in bir

böl ümünü ifade etmesi . Musluktan çeşme,
evden oda
gi bi .

Del âlet-i iltizamiye: Sözü n kendi anlamı
için gerekli olan

bir başka anlamda kullanılması . Eli açık,
gönl ü geni ş,
ağzı sıkı gi bi .

DESTAN

Yunanca Epos şi irinin karşılı ğı olan bu
kavram,

topl umların belleklerinde derin izler
bırakmış yi ğitlik ve

kahramanlık olaylarını manzum olarak
öyküleyici bir

yöntemle anlatan en eski edebiyat türüdür.

DEVİR KLEME

Sözcüklerin cümle içinde ola ğan sıralanış
biçimine

uymayan kullanımı .

DEVİR ya da DEVİR

Tasavvufa göre, yaratılış (madde) ve sona
eriş (mead)

arasındaki safhaları anlatan sistem.

Tasavvufçular bu

sistemi bir daireye benzetti ği için bu ismi
aldı .

DEVİRİYE

Tasavvuf edebiyatında devr konusunu işleyen

şii rler. İnsan ın ve evrenin Tanrı' dan çıkıp
tekrar Tanrı' ya

dönmesi görüşünü temel alan devir kuramını
anlatan

şii rlere verilen isim.

DEYİM

Çoklukla gerçek anlamlarının dışında bir
anlam taşıyan

kalıplaşmış sözler. En az iki sözcükle
kurulur. Kısa ve

özlü anlatım aracıdır. Teşbih, istiare,
mecaz ve kinaye

unsurlarıyla bir olayı tanımlar ya da ifade
eder. "Ağır

başlı", "Dostlar alışverişte görsün" gibi.

DEYİŞ

Türk halk edebiyatında hece vezniyle
söylenen şii rler.

Türkü, destan, koçaklama, güzelleme,
taşlama, nefes,

koşma, tekerleme türlerinin hepsine deyiş
adı verilir.

"Deme" sözcüğü de kullanılır.

DEYİŞME

Halk edebiyatında âşıkların karşılıklı şiir
söyl emesi.

Atışma da denir. En az iki âşık kendi

kendi leri ne ya da
bi l i r k i Ő i l e r v e d i n l e y i c i l e r k a r Ő s ı n d a
b e l l i k u r a l l a r

ç e r ç e v e s i n d e Ő i i r y a r ı Ő ı y a p a r l a r .

B i r b i r l e r i n i d e n e r l e r ,

u s t a l ı k l a r ı y l a ö n e ç ı k m a y a ç a l ı Ő ı r l a r .

D e y i Ő m e Ő u s ı r a y l a

y a p ı l ı r :

M e r h a b a l a Ő m a , g i r i Ő b ö l ü m ü d ü r . Â Ő ı k l a r ,

b i r b i r l e r i n i v e

d i n l e y i c i l e r i " H o Ő g e l d i n i z " , " S e f a

g e l d i n i z " , " M e r h a b a "

g i b i s ö z c ü k l e r l e r e d i f l e r i n e b a ğ l a n a n

k a f i y e l e r l e

d ö r t l ü k l e r k u r a r a k s e l a m l a r .

İ k i n c i b ö l ü m d e â Ő ı k l a r k e n d i u s t a l a r ı n ı n

Ő i i r l e r i n d e n

ö r n e k l e r s ö y l e r .

T e k e r l e m e b ö l ü m ü d e n i l e n ü ç ü n c ü b ö l ü m a s ı l

d e y i Ő m e

b ö l ü m ü d ü r . E v s a h i b i y a d a y a Ő l ı b i r k i Ő i

d ü z y a d a

E D E B İ Y A T T E R İ M L E R İ S Ö Z L Ü Ğ Ü

7

g e n i Ő a y a k l a d e y i Ő m e y i a ç a r . Â Ő ı k l a r k o n u

v e b e n d

s ı n ı r l a m a s ı o l m a k s ı z ı n v e r i l e n o y u n

ü z e r i n d e n

d e y i Ő m e y e b a Ő l a r . Â Ő ı k l a r a s ı l

u s t a l ı k l a r ı n ı v e

sanatçılıklarını burada göstermeye çalışır.
İlk ayak

bitince diğer âşık yeni bir ayak açar.

Deyişme sürdükçe

ayaklar darayak halini alır. Deyişme

karşılıklı soru-yanıt

şekline döner. Âşıklar böylece

birbirlerini bilgi ve

sanatlarını ölçer. Bir şekilde

karşısındaki söz

söylemez haline getiren âşık deyişmeyi

kazanır.

Söz söyleyememe durumuna "lebedeğmez" denir.

Deyişmenin sonunda da âşıklar birbirlerini
rahatlatmak,

gönül almak için karşılıklı koşmalar

söyl er. Birbirlerini

överek hoşgörü örneğiyle deyişmeyi

bitirirler. Örneğin

âşık Şenlik ile âşık Feryadî'nin deyişmesi :

Şenlik:

Şöhretin vezir payında

Rütbesiyle şana layık

Oturuşun o duruşun

Hem sultana hana layık

Feryadî:

Sefa geldi n gözüm üzre

Ol sam mi hmana layık

Şeyhülislam, sadrazam
Doğru Al'Osman'a layık

Şenlik:

Seninle oldum taaşşuk
Gözlerime geldi ışık
Duymadım sen kime aşık
Dillerin Kur'an'a layık

Feryadî:

Bu düşkün gönlüm açarsın
Selim Sırat'ı geçersin
Kevser ırmaktan içersin
Olasan cihana layık

Şenlik:

Kul şenliği eder hürmet
Rikabın kıldım ziyaret
Sana nasip olsun cennet
Huriye gılmana layık

Feryadî:

Sefil Feryadî göresen
Meram maksûda eresin
Sancak altında durusan
Habîb-i Rahman'a layık

DIŞAVURUMCULUK

Sanat ve edebiyat ürünlerinde iç gerçeğinin
ve iç

yaşantının önemli olduğunu; bunu dışa
yansıtmak

gerektiğini savunan akım.

DİDAKTİK ŞİİR

Görünüşte şiirsel bir dokusu olan, ama

gerçek amacı bir düşünceyi aşıl amak ya da belli bir konuda öğüt vermek olan öğretici nitelikteki şiir.

DİBÂCE

Çoklukla mensur, bazen de mazmun eserlerin başında

yer alan ve eserin yazılış nedeni ile içeriğini açıklayan

başlangıç kısmı. Önsöz, mukaddime, medhal, sözbaşı,

başlar ken, birkaç söz gibi sözcükler de di bâce

karşılığ ıdır.

DİVAN

Di van edebiyatı şairlerini n belli bir düzene göre şi irlerini topl adıkları yapıt.

DİVAN EDEBİYATI

Konuları, konuları işleyiş biçimi ve dili yönünden Arap Fars etkisi altında oluşmuş edebiyat ürünlerine verilen ad.

DİZİN

Genellikle öğretici içerikli yapıtların ve kitapların sonuna

koyulan kimi terimleri alfabetik bir düzenle veren ya da

gösteren dizel ge.

DİPNOT

Yazarın yararlandığı kaynakları ve alıntılarını metnin geçtiği yerlerde belirtmesi.

DİYALOG

İki kişinin karşılıklı konuşmasını tanımlayan Yunanca sözcük. Roman, hikaye, tiyatro gibi türlerde kahramanların karşılıklı konuşmalarının olduğu gibi yazılmasını ifade eder. En çok dram türünde görülür ve üsluba canlılık katar. Devrik cümleler kullanmaya elverişlidir. Örneğin Eflatun'un diyalogları ünlüdür.

DOLAYLAMA

Belli bir düşünce ya da duyguyu doğrudan doğruya anlatma yerine, onu farklı sözcüklerle anlatma biçimi.

DOLAYLI ANLATIM

Roman, öykü gibi edebiyat türlerinde olayların yazar tarafından anlatılması.

DOLAYSIZ ANLATIM

Söylenenleri biçimsel değişikliğe uğratmadan, sözün söylendiği biçimde aktarılması.

DÖRTLEME

Halk edebiyatımızda dört dizelik kıtalardan meydana

gelen nazım şekillerinin genel adı.

DÖŞEME

Türk halk hikayelerinin başında geçen seçili sözler.

Ayklı saya da denir. Arapça mukkaddime ve medhal,

Farsça dibâce'nin karşılığıdır. Döşeme başlama adı

girişle başlar. Sonra duruma göre yalan veya tanrı,

yaratılış üzerine bir destan, bir yurt veya savaş destanı

söylenir. Ardından asıl esere ya da anlatıma geçilir.

DRAMA

Sahne de oynanmak için yazılan, olayları oluş halinde

ve karşıt oluşların çatışmasıyla geliştirip gösteren yapıt.

DRAMATİK

Sahne de canlandırılmak üzere yazılmış eserlerin ortak

adı.

DURAK

Hece vezniyle yazılmış şiirlerde dizelerin belli bölümlere

ayrıldığı yerler. Durakta sözcükler bölünmez, kul ağa

uyumlu gelen söz öbekleri oluşturulur.

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

8

DÜBEYT

İki beyit anlamındadır. Di van edebiyatındaki rubai türünü belirtmek için kullanılır.

DÜĞÜMLEME

Bir söz yazıdan istenilen anlamı çıkarmayı, o yazıyı

kavramayı engelleyen anlatım karışıklığı.

DÜZYAZI ŞİİR

Ölçü, uyak gibi kurallara uymadan, konuşma dilinin

havası içinde yazılan bu şiir türüdür.

EDA

Söz ve yazıdaki ifade şekli, üslup tarzı, anlatış yolu.

Belagatçılar bunun hakikat, mecaz, kinaye olmak üzere

üç türlü olduğunu söylerler.

EDEB-İ KELÂM

Acı, hoş olmayan, ayıp, çirkin, kaba veya uğursuz

sayılan şeyleri kendi adlarını söylemeden başka sözlere

ifade etmek. Buna asâlet ve mümtaziyet adları da

verilir. Edeb-i Kelâm, bir düşüncüyü, bir olayı incelik,

asâlet ve nezaketle ifade etmek için anlam,
kendine ait
olmayan kelimeyle karşılanır. Genellikle şu
üç durumda

bu yola başvurulur:

1. Sözü kabalıktan kurtarmak için.

Ölen birisi hakkında "ölüm" yerine

"Rahmet-i Ralman'a

kavuştu", "sizlere ömür", işi elinden

alındığını bildirmek

üzere "Affedi ldi niz" denmesi gibi.

2. Ta'zim veya ifadeyi süslemek için. Şeyh

Galib'in

aşağıdaki iki beyitten ilki ta'zim,

ikincisi tezyine

(süslemeye) örnektir:

Bir şeb ki Sarâ-yı Ümmehânî

Olmuşdu o mâhın âsumânî

Giydikleri âftâb-ı temmûz

İçtikleri şûle-i cihan-sûz

3. İfadeyi fesahat yönünden bozacak ses,

kelime ve

terkiplerin tekrarından kaçınmak için.

EDEBİYAT

Duygu, düşünce, olay ve olguları, etkili ve
güzel

biçimde anlatan söz sanatı.

EDİSYON KRİTİK

Eleştirel basım. Farklı nüshaları bulunan

yazma veya

matbu eserlerin aralarındaki ayrılıklar tespit edilerek aslına en uygun şekilde yayınlanır. Farklar dip notlar halinde gösterildiği gibi açıklayıcı bilgiler de verilebilir.

EFSANE

Tabiatüstü özellikler gösteren kişilerin hayatlarının ve olayların anlatıldığı hikayeler. Efsane halkın hayal gücüyle yarattığı "ideal insan tipi"ni verir ve nesilden nesile anlatılır. Efsane ile masallar arasında uygunluk vardır. İki türde de olağanüstü olaylar işlenir. Yalnız efsane daha inandırıcıdır. Bu yönüyle hikaye ve destana yaklaşır.

Efsaneler şöyle ayrılır:

1. Yaradılış efsanesi (Dünyanın yaradılışı, tabiat varlıklarının meydana gelişi, kıyamet günleri.)
2. Tarihi efsaneler.
3. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçleri konu alan efsaneler.
4. Dini efsaneler.

Türk efsanelerinde kahramanlık, fedakarlık, cesaret, ahlaki davranışlar, sosyal düzene bağlılık, Ahlak'ın kudretine iman, doğruluk, cömertlik, samimiyet gibi konular yer alır. Genç Osman, Boş Beşik, Çakıcı Efe, Çoban Çeşmesi, Gelin Kaya, Cennet Dağı, Kan

Kuyusu, Yusufçuk Kuşu gibi efsaneler halk arasında söylenegel mektedir.

EGLOG

Çoban şiiri. Birkaç çobanın aşk, kır hayatının güzellikleri üzerine karşılıklı konuşmaları biçiminde yazılır. Latin edebiyatında gelişen bu şiir türü genellikle Batı edebiyatında görülür. Bir olaya dayandığı ve karşılıklı kişileri konu aldığı için küçük bir piyesi andırır. Eglög, Türk edebiyatında kullanılmayan bir türdür.

EGLOG

İlkçağ edebiyatında Romalıların Vergilius şiirlerine verdiği isim. Birkaç çobanın aşk ve kır

yaşamı üzerine
karşılıklı konuşmalarından oluşan bu
şii rlerden oluşan
eglog, edebiyatımızda işlenmiş bir tür
değildir.

EGZOTİZM

Yabancı ülkelerin gelenek ve yaşama
biçimlerini
yansıtan, o ülkelere özgü manzaralarla
donatılmış
yapıtlar için kullanılan bir tanımlamadır.

EKLEKTİZM

Felsefede uyuşabilir tezleri toplayıp
uyuşamayanlarını
bir yana bırakma eğilimini, edebiyatta ise
birbirine aykırı
çeşitleri bağdaştıran geniş sınırlı zevki
ifade eder.

ELFİYE

Binlik karşılığıdır. Bin mısradan meydana
gel en
manzum eserler için kullanılır. Elfiyeler
edebiyatla ilgili
olduğu gibi, hadis, fıkıh, ferai z, nahi v
ilimleri ile de ilgili
olabilir.

ELGAZ

Bilmece anlamına gelen lügaz kelimesinin
çoğulu.

ELİFNÂME

Genellikle mısra başlarındaki kelimelerin ilk harflerinin alt alta elif' den ye' ye kadar alfabetik tarzda devam etmesi ile meydana gelen şiir. Divan ve halk edebiyatımızın ortak mahsulleri arasında yer alırlar.

Dini -tasavvufi ve din dışı konularda örneklerine rastlanır.

EMOSYANALİZM

Sanat ve edebiyat eserlerinde duyguya önem veren estetik anlayış.

EMPRESYONİZM

Nesneyi doğrudan doğruya tasvir ve analiz etme yerine, onun uyandırdığı duyguları anlatma yolu.

XIX yüzyılın

sonlarında Fransa' da doğdu. Önce resimde, sonra diğer sanatlarda tesiri görüldü. Empresyonistler dış dünyanın

kendi içlerinde bıraktığı izlenimi dile getirirler. Bu âlem,

sanatçıya sadece heyecan ve duygusal dalgalanmalar

veren bir uyarıcıdır. Önemli olan sanatçının kendi

algılamaları ve bunları anlatma yöntemidir.
Edebiyatın

bir amaca hizmet edemeyeceğini savunur.

Empresyonist edebiyatçılar şiir, kısa
hikaye, tek

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

9

perdelik manzum piyes gibi kısa çalışmalarını
tercih

etmişlerdir.

ENELHAK

"Ben Tanrı'yım" anlamına gelen bu Enelhak,
evrendeki

tüm varlıkları bir ve bütün olduğuna

inanmaların, Tanrı'yı

gönüllerinde, kendi benliklerinde

duyumsayanların

kısacası Tasavvuf ulularının kullandığı bir
sözcüktür.

ENTİMİZM

İçtenlik. İnsan ruhunun mahrem ve gizli
sırlarını

içtenlikle anlatma eğilimi. Bu sanat

anlayışına sahip

edebiyatçılara entimist denir.

ENTONASYON

Cümlede heceler, kelimeler ve daha büyük
anlamı

gruplar üzerindeki seslerin alçalıp

yükselmesi.

Konuşmacının anlatmak istediği anlama yardımcı olur.

Dinleyicileri duygulandıran, heyecandıran, coşturan özellikler taşır. Cümlenin yapısına göre değişiklikler gösterir. Bazen cümlelerin anlamını da belirler.

EPİGRAM

Greklere, mezar taşlarına yazılan kısa, epik şiirlere verilen addır.

EPİK

Geleneksel şiir sınıflandırmasında lirik ve dramatiğe karşıt olarak konusu kahramanlık olan şiirlerdir.

EPİFONEM

Bir sözlü ya da yazılı eserde anlatılanların hikmetli bir sözle son bulması.

EPİGRAF

Bir yapının özelliklerini belirten ve genellikle bir plaka üzerine binanın ön yüzüne iliştirilen yazıya (kitabe) bir kitabın, bir kitabı meydana getiren bölümlerin başına konan, o kitapta veya bölümdeki yazılanları özetler

mahi yette sözler, şiir parçaları,
atasözleri, vecizeler.

EPİGRAM

Eski Yunan'da mezar taşlarına yazılan kısa
ve epik
nazım şekli. Romalılarda çok kısa hiciv
manzumesi.

EPİZOT

Hikaye, roman veya şiirde ana konuya bağlı
ikinci
derecede olay; müzikte temaları birbirinden
ayıran
serbest yazılmış bölümler; tiyatrodaki bir
aksiyona
(harekete) katılmış ikinci derecede bir
aksiyon; Yunan
trajedisinin unsurlarını meydana getiren
dialogu
bölümlerin her biri. Bu bölümler modern
tiyatrodaki perde
adıyla bilinir.

EPOPE

Kahramanlık konusunu işleyen uzun şiirler.
Kelimenin
aslı "konuşma, nutuk, sohbet" anlamına
gelen Yunanca
epospoi en'e dayanır.

ESTETİK

Güzelliği ve güzelliğin insan ruhundaki
etkilerini

inceleyen bilim ve bilgi dalı.

ESREM

Aruzdaki fe'ülün cüzünden fe ve n'yi kaldırıp ûlu yerine getiren fa'lü cüzü.

EŞHAS

Şahıs kelimesinin çokluğu. Eski den tiyatro eserlerinde ve romanlarındaki kahramanlara veya kadroya bu ad verilirdi.

EŞTER

Aruzdaki mefa'ilün cüzünden m ve y harflerinin kaldırılıp yerine getirilen fâ'ilün cüzü.

FABL

Hayvanlar, bitkiler ve cansız nesnelere arasında geçtiği hayal edilen öğretici masallar. Teşhis ve intak sanatı üzerine kurulur. Olaydaki kişilere insan karakteri ve davranışı verilir. Asıl masallardan kısadır.

FALNAME

Fal ile ilgili kitap. Falın her bir çeşidine göre düzenlenen eserler. Yıldızname, tefe'ülname, hurşîdname, ihtilacname, kıyafetname, kehanetname

adlarıyla da
bilinirler. Falnameler çokluk manzum
yazılırlar. Nesir
halinde yazılanlarına genellikle yıldızname
denir.

Falnameler Kur'ân falı, kur'â falı gibi
dallara da ayrılırlar.

Kur'a taşları veya bir kağıt üzerine
çizilmiş noktalar ve
noktaların meydana getirdiği şekilleri konu
edilen kur'a

faları daha çok Hz. Ali'ye nispet edilir.

Edebiyatımızda

Cem Sultan'ın Diwan'ında yer alan Faly-ı
Reyhan-ı

Sultan Cem adlı kur'a falı meşhurdur.

FANTAZYA

Düş gücünün alabilildiği nce özgürce ortaya
koyulduğu

düşünceye ya da bunlarla donatılmış sanat
yapıtlarıdır.

FARS

İlkel, basit güldürme öğelerinden

yararlanılarak, kimi

kez inanırlığın sınırları dışına çıkararak
oluşturulan,

düşündürmekten çok güldürmeyi amaçlayan
oyunlar

için kullanılır.

FASİL

Ayıрма, bölme. Bir kitabın bölümlerinin her biri. Mevsim mânâsına da gelir. Fasl-ı zayf (yaz mevsimi), fasl-ı şitâ (kış mevsimi), fasl-ı hazan (sonbahar mevsimi). Tiyatro oyunlarında perde anlamında kullanılır. Türk sanat musikiğinde bir defada çalınan aynı makamdan parçaların tamamına denir.

FASİH

Dilin bütün kaidelerine uyularak doğru, güzel ve açık şekilde konuşup yazılması, ifadenin anlam ve âhenk bakımından kusursuz olması.

FECR-İ ATİ EDEBİYATI

"Sanat şahsi ve mahremdir" ilkesinden yola çıkarak

1908'den sonra yayımlanmaya başlayan

Servet-i Fünun

dergisinde yazılar yayınlamaya başlayan sanatçılara

verilen ortak isimdir. Yakup Kadri, Ahmet Haşim,

Hamdullah Suphi ve Fuat Köprülü bu topluluğu

oluşturan yazarlar arasında yer alır.

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

10

FENAFİLLÂH

"Ölmeden önce ölmek" anlamına gelir.

Tasavvuf

inancına göre, evrende Tanrı'nın vücudundan başka

gerçek vücut yoktur ve insan er ya da geç

Tanrı'ya geri

dönecektir. İşte bu dönüşü Fenafillâh

denir.

FERD

Di van edebiyatında başka beyitlere bağlı olmayan

beyitlere verilen ad.

FESÂD-I TELİF

Söz veya yazıda anlamın anlaşılmayacak kadar karışık

olması.

FESAHAT

Sözün ses ve anlam kusurlarından kurtarılması yolları.

İfadenin kusurlardan uzak bulunması hali fasîh'tir.

Sözün söylenişi ve işitilişi tatlı olmalı, anlaşılmasında

güçlük çekilmemelidir. Di van edebiyatında fesahat,

kelimedede fesahat, kelâmda fesahat diye ikiye ayrılır:

1. Kelimedede fesahat: Aynı veya yakın

mahreçten çıkan
harflerin bir kelimedede toplanmamasına
(tenâfür-ı hurûf),
(er kalkılınca); kelimeleri meydana getiren
harflerin
kaynaşmasında telaffuz zorluğu olmamasına
(mütenâfir) (ör. tartırttı); anlamı herkes
tarafından
bilinmeyen kelimelere yer vermemeye
(garâbet),
kelimeyi vezne uydurmak için şeklini
değiştirmemeye,
çok anlamlı bir kelimeyi meşhur olmayan
anlamında
kullanmamaya gramer hatası yapmamaya
(kıyasa
muhalafet) dikkat edilir.

2. Kelâmda fesahat: Telaffuzu güçleştiren
kelimelerin
yan yana getirilmemesi (tenafur-ı kelimât).
(Örneğin: Şu
köşe yaz köşesi şu köşe kış köşesi),
zincirleme
tamlama (tetâbu-ı izâfât) yapmamaya
(Örneğin: Ali'nin
ceketinin cebinin içi); Cümle kuruluşunun
sağlam
olmasına, önce söylenecek sözü sona, sonra
söylenecek sözü öne almamaya, sözün
düğümlenmemesine dikkat edilir.

FİKSİYON

Bir sanat eserinde uydurularak bulunmuş şey.

Günümüzde, roman, kısa hikaye gibi nesir halindeki

edebi eserler kastedilir. Romanla eş anlamlı kullanıldığı

da görülür. Açık bir şekilde bir olaya bağlı

bulunmasından dolayı edebi şekiller içindeki birçok

şahıs hakkında kullanılmasına imkan verir.

FİKTİF

İtibari, gerçek olmayan, var sayılan demektir. Roman,

hikaye, masal, halk hikayesi, destan gibi edebi eserler

için kullanılır. Yazar, dış dünyaya zihninde bir şekil verir

ve bunu eserine aktarır. Bu tür eserler, tasvir esasına

dayandığı için olaylar ve kahramanlar fiiktiftir.

FRAGMATİZM

Parçacık diye adlandırılabilceği mi z bir edebiyat

akımıdır. İlk defa XX. Yüzyılın başlarından İtalyan

yazarı A. Soffici'nin başlattığı bu akımda, gerçekten

alınmış kısa kısa parçalar, küçük tablolar ve hayattan görüntüler (enstanteneler) en belirgin özelliği oluşturur.

FUAYE

Tiyatro salonlarında, perde arasında oyuncuların ve seyircilerin dinlenmesi için ayrılan yer.

FÜTÜRİZM

İtalyan şair Marinetti'nin 1909'da Fransa'da yayınladığı bildirgeyle ortaya çıkan bu akım, yaşamın sürekli değiştiğini, sanatın da yerleşik bütün kuraları bir yana bırakarak yeni biçim ve anlatım yolları yaratarak bu değişime ayak uydurması gerektiğini savunur.

GALAT

Yanlış anlamına gelir. Bir kelimenin ilk veya kipta yazılmış şekli dışında söylenmesi. Çokluk şekli galâtat'tır. Yanlış olduğu bilindiği halde kullanılmasında sakınca görülmeyen kelime veya kelime grubuna galat-ı meşhur adı verilir. Örnek: Aslında çokluk olan evlat, eşkıya, evrak

kelimelerinin
evlatlar, eşkıyalar, evraklar şeklinde
tekrar çokluk
yapılarak kullanılması gibi.
"Galat-ı meşhur, Lügât-ı fasîhten evlâdır"
sözyle yanlış
kullanılan yerleşmiş kelimelerin tercih
edilebileceği
belirtilir.

Genellikle latife, alay isteği ile bir
kelimeyi şekil, üslûp
ve anlam bakımından dildeki kullanımına
aykırılı
kullanmaya galat-ı tahakkumi veya kıyasa
muhalafet
denir.

GARABET

Dilden düşmüş veya çok az kullanılıp henüz
ayılmamış
kelimelerin kullanılmasıyla meydana gelen
fesahat
bozukluğu. Böyle kelimeler için garib,
vehşî isimlerinin
kullanıldığı görülür. Bu durum eski
edebiyatta çok
ortaya çıkardı. Şair ve yazarlar ya ustalık
göstermek
için ya da seci, kafiye zorlamalarından
dolayı Arapça ve
Farsça'dan işitilmedi kelimeler alarak

kull anmışlardır.

Söyl endikleri zaman uygun olan, ancak bugün

terkedi lmiş sözl er garib-i hüsn, hiçbi r
devi rde

beni msenmemiş sözl er de garib-i kubh diye
adl andırılır.

Bir mecburi yet karşısında kull anılan garip
kel imelere

muva fık, zorunl uluk olmadan kull anılanl ara
ise muhal if

deni r.

GARİPÇİLER

1941'de Orhan Veli , M. Cevdet Anday ve
Oktay Ri fat

üçl üsü, şi i rde varolan aşırı duygusal lığa,
şai ranel i ğe,

basmakalı p söyl eyişe başkal dıran şi i rleri ni
Garip adıyla

bir ki tapta topl adılar. Ki taba koyul an
Garip adı zamanla

hem üç şai ri yansıtan bir kimlik kazandı
hem de Türk

şi i rinde yeni başlayan akımı yansıttı.

GAZEL

Di van edebiyatında kull anılan; en az beş,
en çok on beş

beyi ttin oluşan şi i r biçimi .

GEÇER ANLAM

Bir sözcüğün herkesce bilinen ve kull anılan

anlamına
verilen ad.

GEÇİŞ

Yazılı anlatımda bir düşünceden ötekine,
bir pragraftan
sonrakine geçerken düşüncenin zincirleşen
biçimi.

GENELLEME

Anlatılan konuyla tam bağlantısı bulunmayan
bir takım
düşünceler ortaya sürme.

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

11

GERÇEKÇİ

Gerçekçilik akımı içinde yer alan ya da o
akımın

ilkelerine bağlı kalan yazar ya da eserler
için kullanılır.

GERÇEKÇİLİK

19. yüzyılda başlayan, gerçeği ve doğayı
değiştirmeden, tüm çirkinlikleriyle
birlikte aktarmayı
amaçlayan sanat ve edebiyat akımıdır.

GERÇEKÜSTÜCÜLÜK

1924'den sonra Dadaizm'in yerine geçen,
Fransa'da

Andre Breton ve arkadaşlarının öncülük
ettiği edebiyat

akımıdır. Bu akım düşünce ve duyguların
akılın

denetimi ne girmesini reddeder.

GERİLİM

Okuyucu ya da izleyici de merak ve korku duygularını

uyandırarak, endişeli bekleme içine sürükleyen

gerginlik.

GERİYE DÖNÜŞ YÖNTEMİ

Bir eserde olayların zaman sırasını bozarak geçmiş bir

zamana ya da olaya dönme yolu.

GEZİ YAZISI

Geziliş görülen yerlerin ilginç yönlerini anlatıldığı

düzyazı biçimi.

GÖSTERGE

Genellikle kendisi dışında bir şey gösteren her türlü

nesne, varlık ya da olgu; özel olarak dilsel bir

gösterenle bir gösterilenin bileşiminden doğan birimdir.

GÖZLEM

Olaylara, olgulara, varlıklara inceleme gözle bakmak ve

onların belirleyici özelliklerini seçme işi.

GÖZ UYAĞI

Yazımları fonetik olmayan dillerde ses yönünden uyaklı

olmadıkları halde, sonlarında aynı harflerin bulunduğu sözcüklerle yapılan uyak. (Gam, Cem, Kerem)

GROTESK

Kaba gülünçlüklerden, olmayacak, yabansı şakal aşmalardan yararlanan, güldürmeyi kaba biçimde de olsa amaç edinen komedi türü.

GÜL

Divan edebiyatında kullanım sıklığı çok yüksek, sanat yapmak amacıyla başvurulmuş öğelerden biri.

GÜLBANK

Bir toplulukça, hep bir ağızdan ezgili biçimde söylenen kalıplaşmış tekbiirlere, dualara verilen ad.

GÜLMECE

Daha çok "Mizah" adıyla bilinen; durumların, olay ve olguların gülünç yanlarını vurgulayan yapıtların genel adı.

GÜNLÜK

Bir kimsenin günü gününe tuttuğu, üzerine tarih atıp duygu ve düşüncelerini belirttiği yazı.

GÜZELLEME

Özellikle halk şiirinde sevilen bir varlığı

övüp yüceltmek

için yazılan koşmalara verilen ad.

GÜZELLİK

Bir eserde, hoşumuza giden ve bizde hayranlık

uyandıran biçim ve ölçülerin oluşturduğu uyumlu bütün.

GEÇİŞ

İki paragraf arasında bir düşünceden diğeri ne geçilirken

bu fikirlerin bağlanması. Paragraflar arasındaki geçişin

azlığı veya çokluğu yazının açık, doğal oluşuna göre

değişir. Bağlanma açıksa geçişe gerek kalmaz.

Geçişlerin kısa olmasına dikkat edilir.

Geçiş için, fakat,

bundan dolayı, kaldı ki gibi edatlar yeterli görülebilir.

GEZMECE

Aşıkların yolculukta uğradıkları yerleri anlatan methiyeli

veya taşlamalı deyişler. Gezmeceler onbirli destan veya

seki zli kesik (semai) biçiminde söylenir.

Gezilen yerler

sırayla anlatılırsa, deyiş, sıra gezmece veya sıralı

gezmece adını alır. Kerem'in (Aslı'nın

âşığı) Pasi n,
Erzurum köyleri için söylediği deyişler
bilinen en eski
gezmecelerdir.

GİRİZGÂH

Kasidelerin nesi p bölümünden sonra medhi ye
bölümüne geçerken söylenen beyit veya
beyitler. Aslı

giri zgâhdır ve kaçış yeri anlamına gelir.

Kasideler

çokluk bir tasvirle başlar. Ardından

giri zgahl a asıl

amaca geçilir. Şair esprili bir sözle

övgüye başladığını

belirtir.

GNOMİK

Anlamlı sözleri nazımla anlatan manzum
türü.

GRAMER

Bir dili meydana getiren ses, sözcük

yapılışı, sözcük

haznesi, anlam değişimleri, cümle kuruluşu
gibi

unsurları inceleyip kural lara bağlayan dil
bilgisi.

Yunanca gramma kökünden geliyor.

GÜLDESTE

Seçme manzum ya da nesi r yazılarının

toplandığı dergi.

Antoloji de denebilir.

GÜNLÜK

Bir kişinin düşüncelerini, duygu ve gözlemlerini günü gününe yazdığı ve o günün tarihini koyduğu yazılardır.

Ruzname olarak da bilinir. Günlük bir tür anıdır. Ancak günlük günü gününe yazılır, anı ise olayların yaşanmasından sonra kaleme alınır.

HÂBNAME

Bir olay, bir kişiyle ilgili düşünceleri sanki rüyada görmüş gibi anlatarak yazılmış eserler.

Hâbnameler

nesir ya da nazım olabilir. Ziya Paşa ile Namık Kemal'in

"Rüya" adlı eserleri bu türe örnektir.

HÂCİB

İki ya da daha fazla kafiye olan

manzumelerdeki bazı

sözcük ya da sözcükler. Sözcük anlamı

perdeci, perde

ağasıdır. Bu şekildeki kafiyele mahcub adı verilir.

Örneğin

Âlem esir-I dest-I meşiyet değil midir

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

12

Âdem zebun-I penç-I kudret değil midir

Avnî

HÂFİZ-I KÜTÜB

Ki tapları koruyan kişi. Eski den
kütüphaneciler bu isimle
adlandırılırdı.

HANE

Divan ve halk edebiyatında dörtlüklerden
kurulu nazım
türlerinin her bir dörtlüğü.

HASASET

Sözcük anlamı cimrilik. Ahlaka aykırı
sayılan sözcükleri
edebi eserlerde kullanmaya denir. Ters
anlamı
"asal et"tir.

HAŞİYE

Bir metnin altına ya da kenarına konuyla
ilgili açıklayıcı
bilgiler yazmak. Eski den yeni kitaplar
yazmak yerine
mevcut kitaplar bu notlarla
zenginleştirilirdi. Haşiye
yazmaya tahşiye, tahşiye yazan kişiye
muhaşşi,
haşiyeli eserlere de muhaşşa ismi verilir.

HAŞV ya da HAŞİV

Yazıda gereksiz söz bulunması. Eş anlamlı
sözcüğü sık
sık kullanmak, anlam için gerekli olmayan
kelimeler

bulundurmak, aynı fikri değişik kelimelerle
tekrar etmek,
aynı anlama gelen kelimeleri art arda
söylemek, yazıya
yabancı fikir ve hayal karıştırmak
haşvdir. Eskiler seci,
söz sanatları ve vezin için yazı veya şiire
fazla söz
katarlardı. Edebiyatımızda haşv örnekleri
çok fazladır.

Ü (ve) edatıyla bağlanan eş anlamlı sözler
sık sık

kullanılmıştır. Örnek:

Ahd ü peyman, bey ü füruhi, ceng ü harb,
etraf ü

cevani b, feth ü küşad, ferid ü yekta, ilm ü
irfan, medh ü

sitayiş, sehl ü asan, vak ü zaman...

Şeyh Galib'in şu beyti haşvin açık bir
örneğidir:

Var mı hele söylenmedi k söz

Kalmış mı meğer denilmedi k söz

Haşv müfsid ve gayr-i müfsid olmak üzere
ikiye ayrılır.

1. Haşv-i müfsid: Anlatımı bozan söz

kalabalığı için

kullanılır. Yazarın neyi nasıl anlatacağı
hakkında kesin

fikri olmazsa fikir anlaşılmaz hale gelir,
maksat ifade

edilmez.

2. Haşv-i gayr-i müfsid: Fikri anlaşılma
hâle sokmayan

söz kalabalığı için kullanılır. Kabîh,
malih ve

mutavassıta olmak üzere üçe ayrılır.

a. Haşv-i kabîh: İfadeye çirkinlik veren
fazlalıklar.

Söylenmiş bir fikrin eş anlamlı kelimelerle

tekrarlanmasında kabîh haşiv görülür.

b. Haşv-i melih: Söze güzellik ve kuvvet
kazandırmak

için söylenir. Gereksiz gibi görünen bu
sözler ikinci

derecede anlam ifade ederler.

c. Haşv-i mutavassıta: İfadeye güzellik
vermediği gibi

çirkinlik de vermeyen fazla söze denir. Pek
fark

edilmeyen eş anlamlı kelimelerin tekrarıyla
meydana

gelir.

Bir beytin iki mısrasının baş ve son
parçaları arasında

bulunan parçalara da haşiv denir.

HATIRAT

Bir kimsenin kendi hayatını, yaşadığı
devrede gördüğü

veya duyduğu olayları anlattığı yazılardır.

Hatıratı,
otobi yografi den ayıran özellik şudur:
Otobi yografi l erde
yazar doğrudan kendi hayatını anlatır,
duygu ve
düşünceleri geniş yer tutar. Hatıratıta ise,
kendi
hayatıyla birlikte dönemi ni ve çevresi ni
anlatır. Bazen
yazarın kendisini geri ye çekerek sadece
çevresi ni
verdiği de görülür.

HAYFA

"Yazık, eyvah!" anlamlarına gelen bu kelime
Arap
harfleri ile bir kelime, noktalı, bir
kelime noktasız
düzenlenen yazıların adıdır. Tarih
mısralarında keder
ifadesi için kullanılır.

HÂYÎDE

Ağızdan ağıza dolaşmış, herkes tarafından
kullanılmış,
çok duyulmuş söz. Edebiyatta bu tür
sözlerin

kullanılması kusurlu sayılır. Örnek:

Hâyîde edâya sanma kim el
Bir kerre daha demişler evvel
Şeyh Galib

HAZF

"Gi derme, kal dırma" anl amına gel ir. Bir i fadedeki kel imeler in bir veya bir kaçını ya da bazı cüml el eri kal dırma sureti yle yapı lan söz kısal tması na deni r. Kasdedi len anl amı tek bir kel ime ile söyl emeye de hazf ü takdir deni r. Arap harfi Türçe metinlerde noktasız harfl erle meydana getiri len söz için de bu tabi r kul lanılır. Bî -nukat, tecrid gibi sözcükler de aynı anl ama gel ir.

HİCVİYE

Ki şiler in veya toplumun kötü yönlerini , kusurl arını, gül ünç durumlarını alaylı bir dil le ortaya koyan manzum yazılar. Medhi ye' nin tersi kabul edili r. Yergi de denen hi cvi ye halk edebiyatında taşlama adını al ır.

Hi cvi yel erde mübal ağalı üsl ûp kul lanılır.

Hi cvedi len ki ş i şahsi yeti nin gerçek yönleri yle ilgi si ol mayan yergi ve sövgüler le aşağılanır.

HİKMET

Doğadaki nesnel eri n mahi yeti ni , asıll arını

anlatan bilgi,
ahlaki ve öğüt verici sözdür. Edebiyatta,
dini-ahlaki
konularını işleyen, nasihat eden, atasözleri
ve öğütlerle
süslü nazma denir. Bu tür şiirler hikemi
şiirler diye
bilinir.

HİLYE

Hiz. Muhammed'in iç ve dış vasıflarını
anlatan yazılar.

Kelime, "Süs, ziynet, cevher, güzel yüz,
güzelilikler"

anlamında. Hilyelerde Hiz. Muhammed'in göz
ve saç

rengi, şekli, boyunun uzunluğu, konuşması,
sesinin

tonu, belli başlı tavrı, bedeni ve diğer
maddi özellikleri

tanımlanır. Mevlid ve mirâciyeler gibi
İslamiyet'in

gelişme döneminde ortaya çıktı. Osmanlı
döneminde

yaygınlaşarak orijinal eserler yazıldı.

Hilye ismi de bu

dönemde verildi.

HİTABET

Söz söyleme sanatı. Bir topluluğa bir
fikri, bir davayı

aşılama, bilgi vermek için yapılan

konuşma.

HÜSN-İ TA'LİL

Anlamla ilgili edebi sanat. Divan edebiyatında bir olayın meydana gelişini hayali ve güzel bir nedene bağlama

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

13

yoluyla yapılır. Bu nedenin gerçekle ilgili olmaması ve

kesin bir etkeninin bulunması gerekir.

Hüsn-i tevcih diye

de anlandırılır. Eğer neden, güya, sanki, acep, acaba,

meğer gibi sözcükle olasılıklara dayandırılırsa şibh-i

hüsn-i ta'lil (yani yarım hüsn-i ta'lil) yapılmış olur. Örnek:

Aceb bi bağ kenârında dursa lâle hâcî

Ki lâlezâr-ı cemâlinde hûru zârındır

Ahmet Paşa

(Lale bağ kenarında utungaç dursa şaşılır mı? Çünkü o

lale bahçesine benzeyen yüzünün güzelliği yanında

senin bir düşkünündür. Yani şair,

sevgi liye, "senin

yanakların o kadar kırmızı ki, lale bile onun yanında

utanır kızarır" diyor. Lalenin kırmızılığı

güzel bir nedene
bağlanıyor.)

HÜMANİZMA

İnsanı evrende tek ve en yüce değer sayan,
bu nedenle

insana ve insan onuruna saygıyı sağlamak
için gerekli

koşulları hazırlama amacı güden düşünüş.

IRAKLAMA

Sözlü ya da yazılı anlatımda konu dışına
çıkılarak,

konuyla ilgisi bulunmayan sözler söyleme.

IRMAK ROMAN

Bir kişinin, bir ailenin ya da bir
topluluğun belirli bir

zaman dilimi içinde yaşam ve yaşayış
dönemlerini

birbirini bütünlenecek biçimde anlatan
roman dizisi.

İADE

Özellikle Divan edebiyatında bir beytin son
sözcüğünü

ondan sonraki beytin ilk sözcüğü olarak
kullanmaya

ilgili söz sanatı.

İBDA

Yaşanılan dönemin sanat anlayışı içinde
olağanüstü bir

eser yaratma. Örneğin Fuzûlî'nin Leyla vü
Mecnun'u,

Şeyh Galib' in Hüsn-ü Aşk' ı birer ibda kabul edilir. İbda eser verebilenlere mübdi , ibdakâr, eserleri de bedia olarak adlandırılır.

İBHAM

Bir edebi eserde isteyerek ve bilinçli olarak yapılan kapalılıktır. Sanatçı, sözün anlamını hemen

anlaşılmayacak şekilde kapalı tutarak, okuyucusunu düşündürmeyi amaçlar. Sanatçının istemeden, bilinçsiz olarak yaptığı kapalılığa ise "te'kid" adı verilir. Örnek:

Nasıl istersen öyle dinle, bakın:

Dalların zirvesindeyiz ancak
Yarı yoldan ziyade yerden uzak
Yarı yoldan ziyade mâha yakın
Ahmed Haşim

İCAZ

Bir düşünceyi çok az sözcükle özlü bir şekilde

anlatmadır. Kısaltmanın anlamı

güçleştirmemesine

dikkat edilir. Buna icaz-ı muhil denir. Az söz yüklü

anlamla ifadeye makbul icaz denir.

Atasözleri ,

vecizeler, hikmetli sözler bu gruba girer.

Makbul icaz iki

türdür:

Hafz yoluyla icaz: Anlama zarar vermeyecek şekilde

bazı sözcükler atılır. Bu cümle çıkarılarak da yapılabilir.

Sözcük çıkarmaya icaz bi'l-harf denir.

Örnek:

Bir pâreye bini âferinin

Pâpûşu atıldı Gevherî'nin

Ziya Paşa

Şair burada "papucu dama atıldı'yı "papucu atıldı" diye

kısaltmış.

İcaz, cümle çıkarılarak yapılırsa icaz bi'l-cümel adını

alır. Örnek:

"Ahmet ders çalışsaydı..." Burada "başarılı olacaktı"

cümlesi çıkarılmış.

Tazammum yoluyla icaz: İfadeden sözcük ve cümle

atılmadan yapılan icazdır. İki türü vardır.

İcaz bi't-takdîr: Amaç az sözcükle

anlatılırken hatalı

anlam da çıkar. Örneğin "Ateş düştüğü yeri yakar".

İvaz bi'l-kasr: Hiçbir sözcük atılmadan

anlamca

zengindir. Örneğin "Akacak kan damarda durmaz" gibi.

İDGAM

Birbirine yakın iki harfi tek yazarak vurgulu okumak.

Örneğin çakal yazıp çakkal okuma gibi.

İDİL

Eski Yunan şiirinde mitolojik, epik ve pastoral şiirlerin

genel adı. Günümüzde sevgi ve mutluluk işleyen şiir

türü.

İDMAC

Sözcük anlamı sıkıştırmak. Edebiyatta sözde ve yazıda

övgü içinde övgü ya da aşağılama içinde aşağılama

yapmayı tanımlar. Övgü içinde övgü yapmaya isti bâ

adı da verilir. Örnek:

Sadrında seni eyleye Hak dâim ü bâki

Hep âlemin etdikleri şimdi bu duâdır

Nedim

Şair sadrazama dua ediyor ama bu duanın

herkes

tarafından yapıldığını belirterek övgü

içinde övgü

yapıyor.

İÇERİK

Bir yapıtın ya da sanatsal yaratının
içerdiği duygular,
düşünceler, imgeler kısacası biçim
dışındaki tüm
öğelerin toplamı.

İÇ KONUŞMA

Roman, öykü gibi kurmaca bir anlatıda
kişilerin içinden
geçen şeylerin aktarımı.

İÇTENLİK

Sözlü ya da yazılı anlatımda duygu ve
düşüncelerin içe
doğduğu gibi doğal biçimde aktarma
niteliği.

İFRAT

Bir sıfatı aşırı ölçüde şiddetlendirmek.
Mübalâğa
(abartma) sanatının bir türüdür.

İGARE

Bir şairin şiirinin bir başka şair
tarafından benimsenmesi
anlamındaki sirkat'ın türü. Benimsenin
şiirde bazı
değişiklikler yapılır veya sadece bazı
sözcükler alınır
sirkat, igare (nesh olarak da adlandırılır)
olur. Şiirin
sözcükleri değil anlamı benimsenmişse ilmâd
ya da
selh adı verilir. Örnek:

Rıza Tevfik'in 1925'te yazdığı Cüniye
başlıklı şiirin ilk
dörtlüğü:

0 gece ne kadar güzeldi kâinat
EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

14

Havvâda bir safâ cereyânı vardı
Dağlardan taşlardan taşıyordu hayat
Guyi bâr-ı aşkın fezeyânı vardı
Nihal Atsız'ın 1933'te yazdığı Dün Gece
başlıklı şiirin ilk
dörtlüğü:

Dün gece ne kadar güzeldi âlem
Göklere şanlı bir mehtâbı vardı
Sevdânın topraktan taşıdığı bu dem
Günâh-ı aşkın da sevabı vardı
İHAM

Anlamla ilgili edebi sanat. İki ya da daha
fazla anlamı

olan sözcüğün en uzak anlamıyla
kullanılması. Eğer

sözcüğün iki anlamının da konuyla ilisi
olursa "ilham",

sözcüğün özellikle gerçekten çok mecaz
anlamı

kastedilirse "kinaye" yapılmış olur. Örnek:

Sahn-ı çemende durma saal insun sabâ ile
Azâdedir nihâl bugün berg ü bârdan
Bakî

("Fi dan bugün yaprak ve bardan kurtul up serbet kaldı, artık bahçenin ortasında rüzgarla salınsın." Bâr sözcüğü hem meyve hem yük anlamındadır. Bâr' dan kurtulmakla ağaçlar hem meyveden hem de yükten kurtulurlar. Şair burada bâr' ın bu iki anlamını kastederek iham yapıyor.

İHTİRA

Daha önce hiçbir şairin kullanmadığı sözcük, deyim ve üslupları tanımlar.

İHTİSAR

Bir düşüncenin az sözle anlatılmasıdır.

Geniş

açıklamalara, tanımlamalara girilmeden konuyu yalın ve

doğal bir şekilde anlatılır. Bu bakımdan icaz'a benzer.

İKİLEME

Dilin çevrimi içinde uzun yıllar birlikte

kullanılan kullanıla

kalıplaşmış kimi sözlere verilen ad.

İKİNCİ YENİ

Gari pçilere bir tepki olarak doğdu. "Şiirde anlam

gerekmez" savından hareketle gelişen bu

akımı

beni mseyenlerin şiirlerine ' anlamsız şiir' ,
' soyut şiir' ya
da ' kapalı şiir' gibi adlar da verilmiştir.

İKMAL

Bir cümledeki anlamı, ardından gelen
cümleyle
tamamlamak. Her iki cümlenin öznesi de
çoğunlukla
ortaktır ve ilk cümlede yer alır. Örnek:
Merd olan kizbe tenezzül etmez
Zillet-i kizbe tahammül etmez

Nabî

İKSAR

Kusur sayılan sanatlardandır. Bir düşüncüyü
gereksiz
şekilde uzatılan ve tekrarlanan sözcüklerle
anlatmaktır.

Örneğin "Ali gitti mi?" sorusuna karşılık
"evet" ya da

"hayır" yerine "Ali gitti, gelmedi" yanıtı
vermek gibi.

İKTİBAS

Anlamı güçlendirmek için söze ayet ve
hadisler

katılmasıyla yapılan sanat. Ayet ve
hadisler aynen

kullanılabilir ya da çevirisinin bir bölümü
tercih edilebilir.

Örnek:

Zalimlere bir gün dedirtir kudret-i Mevlâ
"Tallahi lekad âsereke' llahü aleyna"

Ziya Paşa

(Yusuf Suresi ayet 91: Tanrı hakkı için
Allah seni bize
üstün kıldı.)

İLAHİ

Tekke edebiyatında herhangi bir tarikatın
izini

taşımaksızın Tanrı'yı övüp yücelten şiir
türü.

İLMAM

Bir şairin, başka bir şairin şiirini biraz
değiştirerek

sahiplenmesi. Örnek:

Şâdî-i vuslat niçin tahammîl-i nâz eyler
bana

Rind-i şâdî-düşmeni m ben gam niyâz eyler
bana

Nâil-î Kadîm

Tiğ-ı istisnâ çekip gamzen ne nâr eyler
bana

Afet-i aşkın kazâ arz-ı niyâz eyler bana

Namık Kemal

İLTİFAT

Sözü konuyla ilgili bir başka yöne çevirme
şeklindeki

edebi sanat. Bir yeri, olayı, duyguyu,
düşünceyi

anlatırken birden söz yine konuyla ilgili başka bir yere, olaya, düşünceye, duyguya çevrilir.

İLTİZAM

Şiirde kafiyei sağlayan ya da düzyazıda "seci" olarak kullanılan sözcükten önce gelen ve kafiye ile aynı sayıda harf içeren benzer sözcükler kullanılarak yapılan sanattır. Örnek: Merasim-i tevkîr-i tevfiğinde ihmal-ü taksîr olunmayup hıl-i fâhire ve in'âmât-ı zâhire ve ziyâfât-ı vâfire ile Zülkadıroğlu tâifesi muğtenem oldular.

İmale: Hecelerin uzunluk ve kısalık yönünden

denkliğine dayanan aruz ölçüsünde kısa bir heceyi ölçü zoruyla uzun okutma biçimi.

İMGE

Edebiyat ürünlerinde, özellikle de şiirde dile getirilmek istenileni daha canlı ve etkili kılabilmek için anlatılmak istenenle başka şeyler arasında bağlantı kurarak zihinde canlandırılan yeni biçimlere verilen addır.

İMGEÇİLİK

20. yüzyılın başlarında E. Pound öncülüğünde H. Doolittle ve T. E. Hulme'un katılımıyla oluşan üçlünün ortaya attığı daha sonra Lawrence ve Huxley'in de katıldığı İngiliz-Amerikan şiir akımı.

İNSİCAM

Sözün düzgün, tutarlı ve birbirine bağlanarak söylenmesi. Sözcükler titizlikle seçilir, art arda gelen cümlelerde anlamlı bir diziliş aranır.

İNŞA

Divan edebiyatında edebi sanatlarla yüklü, süslü düzyazılara verilen isim. İnşa yazanlara "münşi" denir.

Günümüzdeki anlamı kompozisyon.

İNTİHAL

Başkasına ait eserlerden parçalar alıp kendi sini ni mi ş gibi gösterme. Aşırma veya ahz u sirkat tabirleri de aynı anlama gelir. İntihal şiirde olursa sirkat-ı şi'r bu işi yapan da düzd-i sühan (söz hırsız) diye anılır. Sünbül zâde

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

15

Vehbi , Sirkat-ı Şi'r (Şiir alma) olayı

için Şu beyti

söyl emi Ştir:

Sirkat-ı Şi'r edene kat'i zeban lâzımdır

Böyledir Őer-i bel âgatle fetâvâ-yı sühan.

İRSAL-I MESEL

Anl aml a ilgili sanatlardandır. Söyl enen
fikri

kuvvetlendirme için araya atasözü veya
atasözü

değ erinde örnekl er katmaya denir. İleri
sürülen

düşünce, kendisiyle ortak nokta bulunmayan
başka bir

düşünceyle birlikte kullanılır. İrad-ı
mesel de denir.

Örnekl er genellikle herkes tarafından
bilinen, söyl enen,

kabul edil en atasözleri , vecizeler ve
hikmetli sözlerden

seçilir. Örnek:

Tok olanlar bilemez çektiğini aç kalanın

Sırtı pek kimseye ahvâl -i Őita yaz görülür

Samî

İSTİDRAD

Uygun bir yerde konu dışında bir Şey

anlatmak. Konuya

açıklık getirmek, okuyucunun veya

dinleyicinin

istifadesini sağlamak için bu yola başvurulur. Bu tür ara girişler "İstidrad" başlığı ile yazılır, bitiş yeri ayrıca belirtilirdi. Sonra bu yöntem bırakıldı, başlık koymadan açıklama yapıp "Sadede gelelim" sözüyle asıl konuya dönülmeye başlandı. Zamanımızda istidradlar kısa olmak kaydıyla parantez veya iki çizgi arasında yapılır.

İSTİDRÂK

Anlamla ilgili sanatlardandır. Över gibi görünerek yerme

ve yerer gibi görünerek övmek.

1. Övme yoluyla yerme: Eski ler

te' küdü' z-zemm bi -mâ

yüşebbi hü' l medh derlerdir. Kişi övmeye benzer

sözlerle, kuvvetle yerilir.

Ali Paşa'nın Girit'teki başarısızlığını dile getiren Ziya

Paşa'nın Zafernâme'sinden alınan şu beyitler bu

sanatın en güzel örneklerinden.

Bârek-Allah zehî kevkebe-i âlel'al

Levhaş-Allah, aceb nusret-i feyz ü ikbâl!

Hak bu kim görmedi ağaz edeli devre elek

Böyle bir tefh ü zafer böyle şükûh ü

i cl âl . . .

Lerze saldı feleğe nâre-i "Hayyâk Allah"
Râşe verdi küre'yi gulgüle-i "Ya Müteâl"
Kimseler olmadı bu feth-i mübîne mazhar
Ne Skender ne Hülâgâ ne Sezar ü Anibal .
Âferin himmetine âsaf-ı âli-kadrin,
Oldu şâyeste-I tevfik-i Cenâb-I Müteâl
Girid'I aldı geri himmet-i seyf ü kalemi
Hakkına gelmiş iken dâiye-i istiklâl
Devleti eyledi bir öyle belâdan âzâd
Yoksa pek müşkil olurdu şu zamânda ahvâl . . .

İhtiyar eyledi bu kışda şu müşkil seferi ,
Yoksa kim etmiş idi kendisini istiskâl !

2. Yerme yoluyla övme: Eskiler

te'kîdü' l-medh bi -mâ

yüşebbıhü' z-zemm derlerdi . Kişi yermeye
benzer

sözlerle kuvvetle övülür. Örnek:

Dehrde anl amayup bilmediği varsa meğer

Tama' u buğz u ni fak u hased u gadr u si tem

Nabî

İSTİFHAM

Anl aml a ilgili sanatlardandır. Cevap alma
gayesi

gütmeksizin art arda sorulan sorularla

yapılır. Sevgi ,

nefret, teessür, üzüntü, öfke, kin,

kıskançlık, ümitsizlik,

acz, şaşkınlık, hayret ve hayranlık gibi

heyecan verici
duygular bu yolla ifade edilir. Şair
duyguya bağlı olarak
kendi kendisine, herkese veya her şeye soru

yöneltebilir. Düşünce ve kavram üzerine
dikkati çekmek
için bu sanata başvurulur. Aşırı heyecan ve
gerilim

istifham'ı al elâde soru cümlelerinden
ayrılır. Örnek:

Şakaklarımın kar mı yağdı ne var?
Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?
Ya gözler altındaki mor halkalar?
Neden böyle düşman görünüyorsunuz,
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?
Cahit Sıtkı Tarancı

İSTİHDAM

Anlamla ilgili sanatlardandır. İki anlamı
olan bir

kelimeyi, bu iki anlama gelecek şekilde
kullanmak.

Birinde gerçek, diğeri mecazlı anlam
kastedilir.

Örnek:

Bahar erdi açıldı sevdiğim hem fasl-ı dey
hem gül

Bir sahn-i gülîstandan biri fasl-ı
gülîstanda.

Mualim Naci

Bu beyitte açıldı fiili birinci mısrada
fasl -ı dey (kış
mevsimi)nin uzaklaşması, sona ermesi;
ikinci mısrada
ise, çiçeğin açılması anlamına geliyor.

İSTİHLAF

Türkçedeki sesli harfleri bazı durumlarda
uzatmak.

Örnek:

Verseydi âh-ı mecnûn feryadumun sedâsın
Kuş mı karâr iderdi bâşındaki yuvâda
Fuzûlî

"başındaki" ve "yuvadaki" kelimelerinde
"a"lar uzun
okunur.

İŞTİKRAR

Sözle ilgili sanatlardandır. Aynı kökten
türeyen veya
aynı köke bağlı harflerin benzerliğinden
dolayı aynı
kökten türemiş gibi görünen seslerin bir
arada

kullanılmasına denir. Örnek:

Kılmagıl muhkem gönül dünyaya akd-i irtibât

Sen bir avâre müsafirsen bu vîrân ribât
Fuzûlî

Ribât ve irtibât aynı kökten gelir.

ÎTİLÂF

Uygunluk. Kelimenin anlamına uygunluğu,

kelimelerin
veziyle uygunluğu, kelimelerin diğer
kelimelerle
uygunluğu, anlamının veziyle uygunluğu ve
anlamın
anlamla uygunluğu.

İTNAB

Sözü, gerektiğinden fazla kelime veya cümle
ile

uzatma. İcaz'ın karşıtı. İkiye ayrılır:

1. İtnab-ı makbul: Makbul sayılan söz
katmadır. Bu

çeşitte anlam pekiştirilir, anlatılacak şey
abartılır,

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

16

kastedilen husus fazla tasvir edilir ve üçü
birden

sağlanır. Örnek:

"Yalıların en tabii ve en lüzumlu gezinti
vasıtası

sandal ar! Sade yalıların mı? Boğaziçi'nde
herkesin her

an, en çok, onlar işine yarıyor. Mehtapla
gezgin ci ,

sâzende köşkü onlar, saz dinleyicilerin
mevki bi onlar,

yerine göre madrabazların balık deposu
onlar, sebze

dükkanı, dondurmacı dükkanı, onlar; yörük

manav

sergisi onlar, tatlı su damacanelerinin

ambarı onlar,

hasta sedyesi onlar..."

Ruşen Eşref Ünaydın

2. İtnâb-ı mümel: Makbul sayılmayan söz katmadır.

İtnab-ı mühil de denir. Haşv-ı kabih'ler ve tekrarlar

makbul sayılmayan söz katmanlarıdır. Örnek:

Duâ ile sözü hatmedelim, zîrâ hakikatte

Sözün gevher olursa yeğdir itnâbından îcâze

Nef' î

İZLENİMCİLİK

19. yüzyıl sonlarında doğan; dış dünyanın bıraktığı

etkileri, izlenimleri olduğu gibi

yansıtmayı yaratı ve

eleştirinin temel ilkesi sayan sanat ve edebiyat akımı

KALB

Sözle ilgili sanatlardandır. Arap

harflerine göre bir

kelimenin harflerinin yerleri

değiştirilerek yapılır. Cinas

sanatının bir çeşidi dir. Cinas-ı kalb,

tecnis-i kalb ve

maklûb adlarıyla da bilinir. İkiye ayrılır:

1. Kalb-i kül: Tersinden okunduğu zaman da anlamlı

olan kelime çıkan sanattır. Buna kalb-i muntazam veya

aks-i müfred de denir. Örnek:

Mûr gibi emrine kılmış itâat halk-ı Rûm
Râm olupdur ni tekim Mûsâ'ya ey şeh şihri-
mâr

Sururî Kadim

Mûr: Karınca, Rûm: Anadolu, Râm: İtaat
etme, Mâr:

Yılan anlamına gelir.

2. Kalb-i ba'z: Bir kelimenin harfleri
değiştirilerek kelime

yazma sanatıdır. Buna maktûb muavec de
denir.

Örnek:

Tahlîsine yok mu duâcı

Câniler içinde kaldı Nâcî

Mualim Naci

Câni: Katil, Nâci: Şairin adı.

KAHRAMAN

Edebiyatta olayların akışını en çok
etkileyen ve göze

çarpan kişilere verilen ad.

KALEM ŞUARASI

Belirli bir öğrenimden geçmiş, hece ve aruz
ölçülerini

kullanarak şiir yazabilen ancak saz

çalmasını bilmeyen
şairlere Kalem Şuarası denir.

KALENDERİ

Saz şairlerinin aruzun mef'ulü
mefailü, mefailü feulün
kalıplarına göre düzlükleri ve özel bir
ezgiyle
söyledikleri şiir türü.

KAPALILIK

Sözlü ya da yazılı anlatımda anlatıcının
amacını açıkça
söylemediği ya da özellikle gizlemeye
çalıştığı
durumlarda ortaya çıkan örtülülük.

KARAGÖZ

Karanlık bir yerde, gerisinde aydınlatılmış
beyaz bir
perde cansız aktörlerle oynatılan bir oyun.

KARAKTER

Edebiyat ürünlerinde olayın ya da anlatının
içinde yer
alan kişilerin huy ve davranış
özellikleriyle kişiliklerini
belirleyici özelliklerine verilen ad.

KARAVELLİ

Asıl hikâye arasına katılan küçük, müstakil
hikâyeler.
Hikâyelerin içinde manzum parça bulunmaz.
İbret verici

veya güldürücü ni teliktedirler. Genellikle uzun hikâyelerin anlatıldığı toplantılarda zaman zaman dikkatleri başka noktaya çevirmek ve sahneyi değiştirmek için söylenirler.

KARŞI LAŐTIRMA

Sözlü ve yazılı anlatımda düşünceyi geliştirmek, söyleneni inandırıcı kılmak için birbiriyle bağlantılı iki nesnenin ortak olan ya da olmayan yönlerini inceleme.

KARŞI TLAMA

Birbirine karşıt olan iki düşünce ya da iki hayali bir ilgi kurarak aynı dize ya da cümle içinde kullanmayı içeren anlam sanatı.

KASİDE

Birini övmek ya da yermek için yazılan, en az 31, en çok 99 beyittin oluşan Şiir biçimi.

KAT'

Anlamla ilgili sanatlardandır. Susmanın söylemekten etkili olacağı yerde sözü kesmeye denir. Heyecanın doruğa ulaőtığı noktada bu yola başvurulur.

Genellikle

nesirde kullanılan bir sanattır. Örnek:

Bu dağın çilesi dolmaz,

Bu dağın çilesi solmaz,

Bu dağ bir...

Sus şair,

Hepsini demek olmaz!

Halide Nusret Zorlutuna

KATAR

Halk edebiyatında alt alta sıralanan

dörtlüklere hepsine

birden katar denir.

KAYABAŞI

Halk edebiyatımızda bir koşma türü. Özel ezgiyle

okunur. Türkülerin ezgilerine göre

bölümlenmesinde

usulüz okunan türküler bölümüne girer.

Konuları kır ve

köy hayatıyla ilgilidir. Çoban türküsü

olarak da bilinir.

KELAM-I KİBAR

Ulu söz demektir. Velilerin, büyük

kişilerin, ahlakçıların

özlü sözlerini tanımlamak için kullanılır.

KEREM HAVALARI

Saz, bağlama, bozuk düzenler eşliğinde özel bir ezgiyle

söylenen türkülerdir. Adını öykü kahramanı

Kerem'den

aldığı sanılıyor. Akıcılığından dolayı çok tutulan bir üsluptur. Anadolu'nun hemen bütün bölgelerinde söylenir. Kerem, yanık Kerem, kesik Kerem, kandi lli Kerem gibi bölümlere ayrılır.

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

17

KESİK

Halk edebiyatımızda hece sayısı 7 ve 8 olan şiirlerin genel adı.

KESİŞ

Sözün etkisini arttırmak için başvurulan anlatım oyunu.

KISSA

Kendi sinden ahlak dersi çıkartılan özlü ve kısa söz.

KİTA

Divan şiirinde ilk beytinin dizeleri birbiriyle uyaklı olmayan, en az iki, en çok on iki beyitten oluşan nazım biçimi.

KİYAFETNAME

İnsanların fiziksel görünümlerinden onların kişiliklerini, ruhsal durumlarını çıkarmayı öğreten yapıtlara verilen

ad.

KİNAYE

Bir sözcüğü hem gerçek hem de mecazi anlamda

kullanarak maksadı üstü örtülü biçimde anlatan söz.

KİŞİLEŞTİRME

İnsana özgü özellikleri taşımayan cansız varlıkları,

hayvanları ya da imgesel yaratıkları

kişiler gibi

davrandırma, canlandırma sanatı.

KLASİK

Modayla değişmeyen, gelip geçici olmayan, üzerinde

en az iki kuşak geçmesine karşın değerini koruyan

türünde örnek niteliği taşıyan yapıt.

KLASİSİZM

17. yüzyıl Avrupa'da, özellikle de

Fransa'da gelişen;

eski Yunan ve Latin edebiyatları geleneğine bağlı

kalarak anlatımda sadelik ve açıklığa ulaşmayı

amaçlayan edebiyat akımı.

KLIŞE

Sözlü ya da yazılı anlatımda çok kullanılan basmakalıp

sözleri belirtmek için kullanılır.

KOÇAKLAMA

Halk şiirinde coşuklu ve yiğitçe bir söyleyişle kahramanları öven, savaş ve dövüşleri anlatan, kahramanlık duygularını canlandıran şiir biçimi.

KOMEDİ

İnsanların ve olayların gülünç yanlarını ortaya koyan sahne yapıtı.

KONFERANS

Hitabet türü içinde yer alan, herhangi bir konuda dinleyenleri aydınlatıp bilgilendirme, onlara kimi gerçekleri anlatma amacıyla yapılan konuşma türü.

KOŞMA

Halk edebiyatında, hece ölçüsü (6 + 5) ya da (4+4+3) duraklı kalıbıyla sevgi ve doğa üzerine söylenmiş şiir türü ya da biçimi.

KOŞUK

Eskiden aşk ve doğa şiirlerine verilen genel ad.

KÖY ROMANI

Köy yaşamışını, köylülerin toplumsal sorunlarını konu

edinen roman türü.

KULLANMALIK METİN

Günlük yaşamın her yerde ve her zaman karşılıklı olarak durumlarını değiştirmeden anlatan yazılara verilen ad.

KURMACA

Belirtilen, dile getirilen anlam ya da anlam katmanlarıyla metin dışı gerçek yaşamın somut olguları, olay ve durumları arasında doğrudan doğruya bir özdeşlik ilişkisi kurulmasına elverişli olmayan söylem biçimi ve bu tür bir söylemin niteliği.

KÜBİZM

20. yüzyılın başlarında önce resimde başlayan, sonra öteki sanat dallarıyla birlikte edebiyatta etkisini gösteren sanat akımı.

LÂEDRİ

Arapça sözcük anlamı "bilmiyorum" demek.

Yazarı

bilinmeyen eserler için kullanılır.

LAKONİZM

Söylenmek istenileni en az sözcük ya da en kısa biçimde anlatma yolu.

LEBDEĞMEZ

İçinde "dudak sessiz harfleri" (yani b, f, m, p, v) diye

tanımlanan harfler bulunmayan sözcüklerle yazılmış

şairlerdir. "Dudakdeğmez" adı da verilir.

Divan

edebiyatında az başvurulan bir yöntemdir.

Asıl halk

edebiyatımızda kullanılır. Bu türde şairler söylemek bir

ustalık işareti sayılır. Örnek:

Tarik-i aşka gir ehl-i Hüdâ ol

Gönül gel layık-i her itilâ ol

Dilersen dehrde âzâde serlik

Gurur-i câhı terk eyle gedâ ol

Cidâl-i kîl ukale yok nihâyet

Ricalû' lla h ile hâl-âşina ol

Çeki l izzetle uzlet gûşesine

Azîz ol derd-î şöhretten cûda ol

Dokunmaz leb lebe Remzi okurken

Dehân-i dil-bere nükte nümâ ol

Ahmet Remzi Dede

(Sadece son beyitte dudak sessiz harfleri var)

LEFF Ü NEŞR

Bir beyit içinde iki ya da daha çok şeyi andıktan sonra

onlarla ilgili şeyleri sırlama sanatı.

LEHÇE

Bir dilin tarihsel, toplumsal, kültürel nedenlerle dilbilgisi ve sözlük açılarından ayrılaşmış biçimi.

LETRİZM

20. yüzyılda, Romen asıllı İso-dore İsou'nun öncülüğünü

yaptığı, sözcükleri, sözcüklerin anlamsal değerlerini

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

18

hiçe sayan şiirde temel birim olarak harfi benimseyen

edebiyat akımı.

LİRİK ŞİİR

Din, doğa, aşk, özlem, gurbet, vatan, ölüm gibi

konularda kişisel duygulanımların dile getirildiği,

çoşkululu bir anlatımın kullanıldığı

şiirlerdir. Eski Yunan

edebiyatında şairler şiirlerini genellikle lir eşliğinde

söylediği için isim buradan kaynaklanır.

Türk

edebiyatında bir dönem bir tür telli saz olan rebab ile şiir

söylendiği için lirik şiire "rebabi"

denildi. Di van

edebiyatında gazel, murabba, şarkı, halk

edebiyatımızda koşma ve semailer lirik

şii re örnek
verilebilir.

LÜGAZ

Herhangi bir varlık ya da nesnenin
özelliklerini anlatarak
şii biçiminde oluşturulan bilmece.

MAHLAS

Kimi ozan ve yazarların yapıtlarında
kullandıkları
değişik ad.

MAHLAS BEYTİ

Şairin mahlas olarak seçtiği adın geçtiği
beyte denir.

MAKALE

Bir görüş ya da savı öne süren, gazete ve
dergilerde
bilgi vermek için yazılan, başlıklı ve
imzalı yazı.

MAKLUB

Harfleri tersten sıralandığında yine aynı
sözcük çıkan
sözcükler. Örneğin mum, bab, aba gibi.

MANZUM

Nazımla yazılmış veya nazım biçimine
konmuş,
nesirden ayrı özellikler içeren eserlere
verilen ortak
isim.

MANZUME

Nazım biçiminde yazılan, imge ve sanat

değeri
taşımayan dil ürünlerine denir.

MASAL

Genellikle halkın ortak yaratısı olan,
ağızdan ağıza,
kuşaktan kuşağa geçen, olağanüstü olay ve
durumları

olağanüstü kişilerin başından geçirerek
anlatan bir tür
halk hikayesi.

MAZMUN

Bir dizenin bir ifadenin taşıdığı ve
onlardan herkesin
anladığı gerçek ya da mecaz anlama, asıl
anlamı

yanında taşıyan bir isme, bir atasözüne,
âyete, hâdi se,

olaya, bir şeyi onun özelliklerini
çağrıştıracak sözcük ya

da sözcük gruplarının veya dizelerin içine
yerleştirmeye

mazmun denir. Örnek:

Çıhma yârim giceler ağyar te'nından sakın
Sen meh-i evc-i melâhatsin bu noksândır
sana

Fuzulî

(Sevgilim, gece yarılari dışarı çıkma,
yabancıların

ayıplarından sakın. Sen güzellik göğünün en
yüksek

yerindeki dolunaysın, gece çıkmak sana
yakışmaz,

kusur sayılır.)

Fuzulî'nin bu beytinde sevgili, güzelliğinin
doruğundaki

aya benzetiliyor. Ayın en güzel hali

dolunaydır. Dolunay

güneşin batmasından önce doğar. Dolunayın
gece

yarısı çıkması ay tutulmasıyla olabilir. Ay
tutulduğunda

noksandır, kusurludur, güzelliğini

kaybeder. Fuzulî, bu

beytinde "noksan" ve "ta'n" sözcükleriyle
bir ay

tutulması mazmunu yapıyor.

MECAZ

Bir sözcüğün gerçek anlamı dışında başka
bir anlamda

kullanılması.

MECAZ-I MÜRSEL

Bir sözün benzetme amacı güdülmeksizin
başka bir söz

yerine kullanılmasıdır.

MEDDAH

Türlü yansılama ve taklitlerle hikayeler
anlatan halk

sanatçısı.

MEKTUP

Birbirlerinden uzakta bulunanların

haberleşmesini
sağlayan bir yazı türü. En eski haberleşme
araçlarından
biri. Sözcük anlamı Arapça "yazılmış şey."
Farsçası
name, eski Türk dillerindeki karşılığı
bitig, betik ya da
bittidir. Tarihte rol oynamış ünlü
kişilerin, yazar, bilim
adamı ve sanatçıların mektuplarıyla
birlikte bir edebi
eserler türü olarak kimi zaman ele
alınmıştır. Sadece
mektuplardan oluşan kitaplar da vardır.

MELHAME

Divan edebiyatında gelecek olayları anlatan
nazım ya
da nesir eserlerinin ortak adı.

MELODRAM

İlkçağlarda özellikle de eski Yunan'da kimi
bölümlerinde
müzik çalınan, yer yer şarkıarla
desteklenen ancak
sözlere ezgili olmayan sahne yapıtı.

MENKİBE

Din büyüklerini, ermişlerini yaşamlarını,
yaptıkları
olağanüstü işleri dile getiren öykülere
denir.

MENKUT

Di van edebi yatında sözcükleri ni n tümü
noktal ı

harfl erden oluş an ş i i rler.

MENSURE (MENSUR Ş İİR)

Duygu, düşünce, yaşam ya da hayalleri ş i i r
i ncel i ğ i nde

anlatan düzyazı türü. İç uyuma önem
veri l di ğ i için

di l bi l ğ i si kural larına uygunluk aranmaz.

19. Yüzyıl da

Fransız edebi yatında ilk örnekleri görüldü.

Ş i nasi ' ni n

Fransız edebi yatından yaptığı ş i i r

tercümeleri

edebi yatımızdaki ilk örne ğ i di r.

MERSİYE

Bi r ki mseni n öl ümü üzeri ne duyulan üzüntü
ve acıyı

anlamak; onun erdemlerini, iyi yönlerini
di le getirmek

amacıyla yazılan ş i i rlere verilen genel ad.

MESNEVİ

Her beytin dizeleri arasında uyaklı

olan, beyit sayısı

konunun işlenişine göre ciltlerce

belirlenen Di van ş i i ri

bi ç i mi .

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

19

MESEL

Atasözleri , öğretici , ahlaki özellikleri bulunan küçük hikayelerdir.

MEŞTÜR

Divan edebiyatında dört cüzlü (yani 4 mefâ'ilün 4 müstef'ilün) ile yazılmış vezinleri ikişer cüze indirerek yazılmış şiirlerdir.

MEŞRUTİYET EDEBİYATI

Türk edebiyatının tarihsel gelişimi içinde II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) Cumhuriyet'e (1923) kadar süre içinde edebiyatla ilgili oluşumların tümüne verilen ad.

METİN

Bir yazıyı oluşturan ses, sözcük, cümle, birbirini izleyen cümleler bütünü ve onlarla ilgili dilsel düzenlemelerin tümü.

METİN DONANIMI

Bir metni oluşturan, metin dokusu içinde yer alan yazınsal , toplumsal , tarihsel , kültürel öğelerin ve gereçlerin tümü.

METHİYE

Bir kimseyi övmek, yüceltmek amacıyla yazılan şiir.

MEY

Şarap anlamına gelen Mey, Divan şiirinin temel

manzumlarından biri olarak kabul edilir.

MEYDAN

Saz şairlerinin saz çalarak, karşılıklı şiir söyledikleri yer.

MİSRA

Manzum yazıların her bir satırını. Dize.

MİLLÎ EDEBİYAT

Yazı ve yaratıların, sanatsal ürünlerin yabancı

etkilerinden sıyrılarak kendi ulusal değerlerimize

dönmeyi, halka kendi diliyle seslenmeyi ilke edinen

1908'de başlayıp 1923'e değin süren edebiyat yönelimi

ve yönelime katılan sanatçıların oluşturduğu topluluk.

MİTOS

Tarih öncesi dönemleriyle ilgili Tanrı, tanrıça, yarı Tanrı

ve kahramanların yaşamlarını, serüvenlerini anlatan, bir

toplumun inançlarını, duygularını, eğilimlerini, dolaylı bir

biçimde yansıtan efsane.

MİZAH

Olayları, durumları, kişileri gülünç yönleriyle yansıtan yapıtların bu yönünü belirtmek için kullanılır.

MONOGRAFİ

Herhangi bir konu üzerinde özgün bir görüşle yapılan ayrıntılı, derinlemesine inceleme.

MONOLOG

1) Bir kişinin dinleyicilere anlattığı genellikle güldürücü, eğlendirici öykü.

2) Tiyatroda tek kişinin konuşması. Tiyatro oyunlarında kahramanlardan birinin sahnede kendi kendine yaptığı uzun konuşmaların tamamı. Tek kişinin oynaması için yazılmış komedilere de monolog adı verilir.

MONOGRAFİ

Bir kişi ya da bir konu ile ilgili özel bir görüşle yazılmış incelemeler. Ele alınan konu ya da kişiyi her yönüyle açıklamaya çalışır.

MUAMMA

Başta Esmâ'yı Hüsnâ (Allah'ın doksan dokuz güzel ismi) olmak üzere konusu insan ismi olan

manzum

bilmece ler. Kelime "gizli, örtülü, anlaşılması güç veya işaret remiz yoluyla söylenmiş söz" anlamlarına gelir.

Muammalar lügazlardan farklıdır. Muammalar Allah'ın

isimlerinden biri veya insan ismi için düzenlenirken

lügazlar her şey hakkında düzenlenirler.

Yalnız

muammaların bazen lügaz, hatta âşık edebiyatında bir

çeşit bilmece (âşkî -muamma) karşılığı olarak da

kullanıldığı görülür. Muamma alanında en çok eser

veren şairimiz Emri (Edirneli Emrullah Çelebi) olmuştur.

Muammanın düzenlenmesinde ebced hesabı kullanılır.

Örnek:

Bende yok sab-ü sükun sende vefadan zerre
İki yoktan ne çıkar fikr edelim bir kerre
Nâbi

MUAŞŞER

Onar mısralık bendlere kurulan musammatlar. Di van edebiyatı nazım şeklidir.

MUCEM

Arap alfabesindeki noktalı harfler.
Alfabetik olarak
düzenlenmiş sözlük, hâl tercümesi,
ansiklopediler böyle
adlandırılır. Mucem tarih, ebced hesabı ile
sadece
noktalı harflerin hesap edilmesine
dayanılarak düşülen
tarihlerdir.

MUHAMMES

Beş mısralık bendlerden oluşan divan
edebiyatı nazım
şekli. Kelime "beşlik" anlamındadır. En az
4, en çok 8
bend arasında yazılmıştır.

MUKABELE

Aralarında tezat ve karşıtlık bulunan
kelime, tamlama
ve sözleri birarada kullanmak. Örnek:
Safa-yı aşkın dide gamınla pürnem
Bir evde ayş u şâdî bir evde ye's ü mâtem
(Safa ile gam, ayş u şâdi ile ye's u mâtem
arasında
karşıtlık bulunmasına rağmen birarada
kullanılmıştır.)

MUKATTA

Arap alfabesinde kendisi nden sonra gelen
harfle
bitişmeyen harfler (elif, dal, zel, rı, ze,
vav) kullanılarak

söyl enen söz.

MUKTEZA-YI HÂL

Uslûpta zamana, yere, duruma ve hi tâp
edi len ki şil ere

göre dili ayarlama, sözün söyl endi ği yerin,
zamanın

gerçek ve gerekl erine uygun ol ması.

Mukteza-yı

makam, itibar-ı münasib sözleri de aynı
anl amda

kul lanılır.

MURABBA

Dörder dizelik bentlerle kurul an nazım
bi çimi .

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

20

MURAFKAT

Üslûbun, ele al ınan konuya göre
düzenlenmesi , dile

getiril en düşünce, duygu ve hayall ere uygun

düşmesine, üslûp ile içerik arasında bir
ili şki kurulması.

Anlatılan konuya uygun kelime, kelime grubu
ve isimler

seçilir.

MURASSA

Nesirde iki ibarenin, nazımda ise iki
mısranın

kelimelerinin sayıca denk, karşılıklarıyla

vezin ve kafiye
bakımından birlik olması. Örnek:

Şâh melekût arş-pâye
Mâh-ı ceberût perş-sâye
Şeyh Gâlib

MUSARRA

Mısraları birbiri ile kafiyeli olan beyitler. Beyt-i musarra, gazellerin ilk beyitleri (matla') musarra'dır. Her mısrası aynı kafiyede olan şiirlere de musarra denir. (Musarra tuyuğ gibi) Bu şekilde düzenlenen şiirlerin bir başka adı müsel sel dir.

MUSAMMAT

Ölçü ölçüsünü korumak koşuluyla dört, beş, altı, yedi... dizeli bentlerden oluşan nazım biçimi.

MUTABAKAT

Anlatım içinde kullanılan kelime ve deyimlerin içeriğe uygun seçilmesi. Karşıtı mübayenet'tir (aykırılık, zıtlık).

MUVAFAKAT

Kelimenin anlamına, kelimenin vezinle, kelimenin kelimeyle, anlamın vezinle, anlamın anlamına uygunluğu.

MUVAZENE

Nesirde seci, nazımda kafiye yerindeki sözcüğü yalnız

vezin bakımından eşit olması. Örnek:

Münderic nüsha-i zâtında kemâlat-i vücûd
Mündemic tıynet-i pâkinde havass-i icâd
Nâdî

(Münderic ve mündemic kelimeleri arasında muvazene vardır.)

MÜLEMMA

Bir şiirin bazı mısraları, bölümleri veya bir mısranın bazı sözcüklerin değişik dillerde yazılması.

Divan

edebiyatında Arapça, Farsça, Yunanca'nın Türkçe ile

birlikte kullanıldığı şiirler yazılmıştır.

Tanzimat'tan sonra

bu dillere Fransızca da eklenmiştir. Örnek:

Eyyüha'r-rağîbûne fi'l-evkat!

Edrikûhâ fe-mâ madâ kad fât.

Fevt-i fursat me-kün çü vakt-i safâst,

Ki besî hestder-cihân âfât.

İrdi bir dem ki behcetinden anın

Sekiz Uçmâğ'a döndü Altı Cihât.

İş ke-mâ âşe âşikun va'lem!

Tâvet in-nefsü tâbet il-evkat.

MÜNAKKAHİYET

Gereksiz sözl erden arındırılmış özl ü ifade,
konuyu
gerekti ği kadar işleme; anlamlı sözcükler
arasında
eşitlik bulunması.

MÜNŞEÂT

Mensur yazı veya mektupların bir araya
getirdi ği
dergiler. Di van edebiyatında edebi değeri
olan yazılar
bir defterde toplanır ve meraklıları
okurdu.

Münşeatlardaki nesi rlerde konu birli ği
aranmaz. Bu
eserlerde çeşitli tarih belgeleri yanında
edebi metinler
ve özel mektupların bir araya getirildi ği
görülür.

Münşeât-ı Feridun Bey, Nergisi ve Veysi'nin

münşeatları ünlüdür. Son münşeât örnekleri
arasında

Münşeât-ı Akif Paşa önemlidir.

MÜNŞÎ

Sanatlı düzyazı yazan kişiler. Münşilerin
yazılarını
toplayan dergiler münşeât'tır.

MÜNTEHABÂT

Seçilmiş şeyler. Çokluk aynı türde kaleme
alınmış, bir

veya daha fazla yazarlara ait yazılar
arasından yapılan
seçmelerle meydana getirilmiş eser;
seçmeler, antoloji.

MÜSEBBA

Divan edebiyatında her bendi yedi dizeden
oluşan
nazım biçimi.

MÜSEDDDES

Divan şiirinde altı dizelik bentlerden
oluşan nazım
biçimi.

MÜSEMME

Divan şiirinde sekiz dizelik bentlerden
oluşan nazım
biçimi.

MÜSTEZAT

Sözcük anlamı "artmış, çoğalmış" demektir.
Edebiyat
terimi olarak gazelin her dizesine,
kullanılan aruz
ölçüsüne uymak koşuluyla bir kısa dize
ekleyerek
oluşturulan nazım biçimi anlamında
kullanılmaktadır.

MÜSTEŞRİK

Doğulu milletlerin tarih, din, dil,
edebiyat ve kültürlerini
araştırıp inceleyen Batılı bilgileri.
Şarkiyatçı,

oryantal ist, doğubilimci kelimeleri de aynı anlamda kullanılır.

MÜŞAARE

Karşılıklı şiir söyleme. Edebiyat araştırmacıları

müşaareyi üçe ayırır:

1. Bir divan şairinin manzum eserine diğer bir şairin

aynı vezin ve kafiyede nazire yazması.

2. Âşıklar arasında karşılıklı şiir

söyleme. Bir âşığın

okuduğu beyit veya kıtaya diğer bir şair aynı vezin ve

kafiyede şiir söyleyerek cevap verir.

3. Edebiyat meraklılarının şiir okumaları, herhangi bir

mazmunu ihtiva eden beyitler okunur veya birinin

okuduğu beyte karşılık onun son kelimesiyle başlayan

bir beyti başkası okur.

MÜŞAKELE

Birden fazla anlamı olan sözcüklerin art arda gelecek

şekilde, iki anlamı ile kullanılması,

birinin söylediği bir

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

21

sözü bir başkasının değişik anlama gelmek

üzere
tekrarlaması. Karşılıklı konuşan iki
kişiden birinin
gerçek veya mecazi anlamda söylediği bir
söz, diğeri
başka bir düşünceye yanıt olacak şekilde
tekrarlar.

Birinci anlamı gerçek olursa çoklukla
ikinci kullanıştaki
anlamı mecazidir. Örnek:

"Tezer

Yine mi kanmıyorsunuz sözüme
Ne için bakmıyorsunuz yüzüme
Beni bir kere okşasanız ne çıkar?

Melik

Sen çıkarsın... Demek ki fitne çıkar!"

Abdülhak Hâmid Tarhan

MÜTAKARRİN

Kafi yeleri birbirinin peşinden gelen ve iki
kafi yeli olan

şidir. Örnek:

Hangi âkıl der ki ancak râh-i gülşenden
geçin

Bir de gafiller şu nâilgâh-i şîvenden geçin

Mualim Naci

MÜTEKERRİR

Murabba, muhammes, müseddes gibi nazım
şekillerinde bendlerin sonlarında
tekrarlanan mısra

veya beyitler.

MÜTELEVİN

Divan edebiyatında bir beytin okunuşu sırasında küçük bir değişiklikle veznin bir başka vezne çevrilmesi.

MÜZDEVİC

Murabba, muhammes, müreddes benzeri nazım şekillerinde bendlerin sonundaki mısraların birinci bend ile kafiyeli olması.

NAAT

Konusu Hz. Muhammed'i övmek, ona yalvarıp şefaathilemek olan kaside.

NAKARAT

Şiirlerde bendlerin sonunda tekrarlanan mısra veya mısralar. Bu bölüm, anlam bakımından her bendi şiirin ana duygusuna bağlar. Şiirin, nakarat bölümlerinde ifade olunan duygu ve düşünce etrafında gelişmesini sağlar. Nakarat, halk şiirinde bağlama veya kavuştak diye bilinir. Sözlü müzik eserlerinde aynı söz ve ezgi ile tekrar edilen bölüm de nakarattır.

NÂME

Mektup, kitap, risâle, ferman gibi anlamlar taşıyan

Farsça bir kelime. Eskiden kitap türü olarak çok

kullanılmıştır. Kıyafetnâme, kâbnâme, Hamzanâme

gibi. Resmi nitelikteki kağıt ve mektuplar da nâme diye

biliniyordu.

NÂT

Hazreti Muhammed'i övmek için yazılan şiirler.

NATURALİZM

Fransa'da 1897 yılında ortaya çıkan, gözlemlerle birlikte

bilimsel deneyi de uygulayan edebiyat akımı.

NAZİM

Dizelerden oluşan vezinli ve kafiyeli anlatım şekli.

Kelime, "dizmek, ipliğe inci dizmek" anlamlarını taşır.

Nazımda sadece anlam değil, seslerin musiki si de

önemlidir. Akılda kolay kaldığı için ezberlenmesi istenen

bilgilerin çoğu bu yolla ifade edilir. En küçük birim

dizedir (mısra). Ayrıca beyit, kıta, bend gibi nazım

birimleri de vardır. Şiirler de nazım
şeklinde yazılır,
ancak her nazım, şiir değildir.

NAZİRE

Bir şairin şiirine başka bir şair
tarafından aynı şekil,
vezin, kafiye ve redifle yazılan şiir.

Divan edebiyatı

nazım türüdür. Kelime Arapça "eş, değer"
anlamlarındaki nazir'den gelir. Nazire

yazma, tanzir,

tanzir etme diye anılır. Nazire geleneği

Türk

edebiyatına İran edebiyatından geçmiştir.

İranlı şairler

nazireye cevâb adını verirler. Alay ve şaka
yolu

yazılmış nazirelere tezhiil veya hezil denir.

Örnek:

Fuzûlî'nin gazeli

Hayret ey büt sûretin gördükte lâl eyler
meni

Sûret-i hâlim gören sûret hayâl eyler meni

Mihr salmazsın mana rahm eylemezsin munca

kim

Sâye tek sevdâ-yı zülfün pây-mâl eyler meni

Za'fı tâli mân-i tevfiik olur her nice kim

İltifâtın ârzû-mend-i visâl eyler meni

Men gedâ şahâ yâr olmak yok ammâ neyleyem

Ârzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler meni
Tir-i gamzen atma kim bağrım deler kanım
döker
Akd-i zül fûn açma kim âşüfte-hâl eyler meni

Dehr vakf etmiş meni nev-res ci vanlar
aşkına
Her yeten meh-veş esîr-i hatt u hâl eyler
meni
Ey Fuzûlî kılmazsam terk-i tarîk-i aşk kim
Bu fazilet dâhil-i ehl-i kemâl eyler meni
Fuzûlî

Nedim'in Fuzuli'nin bu gazeline yazdığı
nazi re:

Bûs-ı la'lin şöyle sîr-âb-ı zulâl eyler
beni
Kim gören âb-ı hâyât içmiş hayâl eyler beni

Şâire söz bulmağa minnet yok amma neyleyim
Âh kim hâyret seni gördükçe lâl eyler beni
Sevdiğim câm-ı meye hâcet nedir la'l-i
lebin

Bir şeker handeyle mest-i bî mecât eyler
beni

Bağda zül f ü ruhun andıkça bu kimdür deyü
Sünbül ü gül birbirinden sûal eyler beni
Nükhet-î zül fûnl e geldi kçe nesîm-i
nev-bâhar

Turra-i sünbül-sıfat âşüfte-hâl eyler beni
Nâ-tüvânım şöyle çeşmin hasetinden kim gehî

Sâye-i müjgân-ı âhü pâ-y-mâl eyler beni
Gerdişin gördükçe sâkî-mülâyım meşrebin
Arzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler beni
Hasret-i çeşminle ben hâk-i siyâh olsam
dahi

Baht âhir sürme-i çeşm-i gazâl eyler beni
EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

22

Güldürür ya ağlatır ya lütf eder yâhud itâb

Hâsılı neylerse ol ruhsâr-ı âl eyler beni
Arz-ı hâlim çok efendim hak-i pâ-y devlete
Lütfun ammâ bî-niyâz-ı arz-ı hâl eyler beni

Ben kulun lâ-yık değıldir aslına ammâ yine
İltifâtın ârzü mend-i visâl eyler beni
Güyyâ bilmez efendim bende-i dîrinesin
Kim Nedîmâ bu mudur deyü suâl eyler beni
Nedîm

NEFES

Özellikle Bektaşî ozanlarınca yazılan,
Bektaşî
törenlerinde makamlarla okunan, temaları
Bektaşî
inanışlarını içeren manzumelere verilen ad.

NESİR

Duygu, düşünce ve hayallerin dilbilgisi
kurallarına

uygun cümleler içinde anlatılması
şeklindeki edebi eser.

Edebiyatın iki anlatım yolundan biridir.
Diğeri nazımdır.

Nesirde aklın kontrolü altında duygu,
düşünce ve
hayallere yer verilir. Nazımdan daha geç
doğmuştur.

Düşüncelerin ifadesi için nazımdan çok daha
zengin
imkanlara sahiptir. Hikaye, roman, tiyatro,
masal,

hatırat, makale, sohbet, deneme, gezi
yazısı, biyografi

gibi edebiyat türlerinde hep nesir
kullanılır. Nesrin en

küçük birimi tek başına bir anlam ifade
eden cümledir.

Nesir, kullanılan üslûba göre sade nesir,
orta nesir ve

süslü nesir olmak üzere çeşitlere ayrılır.

NEOKLASİZM

20. yüzyıl başlarında Simgeciliğe bir tepki
olarak doğan

klasik beğeniye, klasik söyleyişi
canlandırmayı

amaçlayan sanat ve edebiyat akımı.

NESNELİK

Yazarın, kendisini anlatımın dışında
tutması, başka bir

deyişle kendisini anlatıma katmaması;
nesneleri, kişileri
kendi özellikleriyle yansıtmaması durumu
NİDA

Divan edebiyatımızda bir sanat türü. Şairin
korku,
sevinç, şaşkınlık, acı, ızdırap, öfke gibi
pekiştirilmiş,
duygu ve düşüncelerini okuyucuya
hissettirebilecek
şekilde işlemesi. Çokluk "ey!, hey!, vay!"
gibi ünlemlerle
seslenilir. Tekrîr ve teşhis sanatlarıyla
birlikte kullanılır.

Örnek:

Ey mi'delerin zehr-i tekzası önünde
Her zilleti bel'eyleyen efvâf kadi de;
Ey fazl-ı tabiatle en âmâde ve mün'im
Bir fıtrata makrûn iken aç, âtıl ve âkim
Her ni'meti, her fazl-ı, hep esbâb-ı rehâyı
Gökten dilenen zül-ı tevekkül ki...

Mürâyâ

NİNİ

Ölçü ve uyak yönünden ninniye benzeyen,
genellikle
anonim halk edebiyatı ürünleri arasında yer
alan,
çocukları uyutmak için özel ezgilerle
söylenen manzum
söz.

OLAY

Öykü, roman, masal, anlatı gibi edebiyat ürünlerinde konuyu geliştiren, boyutlandırıp akışını sağlayan olguların bütünü.

OLAY ÖYKÜSÜ

"Olmuş ne; bundan sonra ne olacak" gibi sorularla okuru gerilim ve merak içinde tutan öykü türü.

OLAY ÖRGÜSÜ

Konuyu oluşturan olayların birbiriyle bağlantısına verilen ad.

OPERA KOMİK

Dokusunda acıklıya gülüncü barındıran müzikli oyun.

ORTAOYUNU

Sahne olarak kabul edilen ve etrafı seyircilerle kuşatılmış bir alanda, belirli bir konu doğrultusunda fakat yazılı bir metne bağlı kalınmaksızın oynanan tuluata dayalı oyun.

OTOBİYOGRAFİ

Bir kimsenin kendi hayatını yazdığı eser. Biçim ve içeriğiyle bir edebi değer taşımalıdır.

OTOGRAFA

Yazarın kendi el yazısı. Eskiden hatt-ı dest (el yazısı)

deyimi kullanılırdı.

OTTOVA RİMA

Sekiz mısralı bir nazım şekli. Önce İtalyan edebiyatında

kullanılmış, sonra Fransız edebiyatında, buradan da

Türk edebiyatına geçmiştir. Batı edebiyatında kafiye

şeması, abababcc'dir. Bu şema bizde değişikliğe

uğrayarak ababcccb şeklini almıştır.

Aabbccdc şekli de

görülür. Bu nazım şekli lirik tür için elverişlidir. Ottova

Rima'yı edebiyatımızda daha çok Abdülhak Hamid

kullanmıştır. Örnek:

(MAKBER'den)

Bu makberdir o bâba makdem,

Bilmem ne duyar girince, adem?

Sûzîşlerimin budur esâsı

Hep şüphelerin bu en fenâsı

Benlik acebâ kalır mı ol dem?

Sönmüş erimekte o nûr-i dîdem.

Ben gözler idim bu hâli ey yâr

Senden daha çok zaman akdem...

Abdülhak Hâmid

OZAN

Kopuzla türkü söyleyen en eski Türk şairleri. Osmanlı döneminde halkı şairleri için kullanılırdı. Âşık sözünün karşılığı olduğu gibi meddah anlamını da taşıyordu. Ozanların toplumda önemli yerleri vardı. Beylerin huzurunda, dini törenlerde, elindeki kopuzunu çalarak kahramanlık destanları okurlar, halk arasında kıssa söylerlerdi. Memluk ordusunun mızıka takımında ozan denilen çalgıcılar olduğu tarihi kaynaklarda yazar. Selçuklular'da da benzer durum görülür.

ÖĞRETİCİ TÜR

Genel bağlamda öğretme, bilgilendirme amacıyla ortaya konan, tüm dilsel ürünleri adlandırmak için kullanılır.

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

23

ÖLÇÜ

Sözün birtakım bölümlere ayrılarak, her bölümün hece sayısınca ya da hem sayı hem de hecelerin açıklık

kapalılık, uzunluk kısalık yönünden
denkl i ği .

ÖNSÖZ

Eserin ni çin ve ne amaçla yazıldığını
bel irtmek için
ki tabın başına eklenen yazı. Bu bölümde
yazar ya
ki tabın özetini verir veya hangi nedenle
yazdığını
açıklar. Eskiden, "sebeb-i tel if-i ki tab"
(Ki tabın
yazılışının sebebi) sözü kullanılırdı.

Tanzimat' tan sonra

edebiyatçılar, mukaddeme başlığı altında
yazdıkları

önsözlerde edebiyat anlayışlarını

bel irleyici açıkl amalar

yaptı. Namık Kemal 'in Cel al eddin Harzemşah,

Recai zade Mahmud Ekrem' in Zemzeme, Abdül hak

Hami d Tarhan' ın Makber mukaddemeleri

bunl ardandır.

ÖRNEKLEME

Sözl ü ya da yazılı anlatımda öne sürülen
bir savı, bir

görüş veya düşünceyi açıkl amak, kanıtl amak
ya da onu

bi rtakım ayrıntılarla geli şti rmek için
başvurul an

düşünceyi geliştirme yollarından biri .

ÖYKÜ

Hikaye yerine kullanılan öykü terimi ,

gözl eme ya da

tasarlamaya dayanan bir olayı, bir durumu

dile getirerek

okuyucuda ilgi ve beğeni uyandıran kısa

oyl umlu yazı

di ye tanıml anabil ir.

ÖZDEYİŞ

Bir düşünceyi , bir duyguyu, en kısa ve en

özl ü biçimde

anlatan yoğun anlamlı bilgece söz.

ÖZENTİ

Anlatımda doğallıktan kaçınma, yapmacık

olma

durumu.

ÖZETLEME

Konuşulanların, anlatılanların ya da

okunanların

ayrıntısız bir biçimde, ana çizgileriyle

belirtilmesi işi .

ÖZLEŞTİRME

Türkçe'nin, yabancı dillerden türlü

nedenlerle aldığı

yabancı kökenli sözcüklerin yerine Türkçe

sözcük bulup

bunları yabancı sözcüklerin yerine geçirme

iş i .

ÖZ ŞİİRCİLER

Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde özellikle 1930' lardan

sonra şiirde ses güzelliğine önem veren, anlamı ve

anlatmayı arka plana atmayı tercih eden şairleri

anlatmak için kullanılır. Öncüleri Ahmet Haşim ve

Yahya Kemal Beyatlı olmuştur.

ÖZYAŞAM ÖYKÜSÜ

Bir sanatçının ya da yazarın kendi yaşamını anlattığı

yapıta verilen isim.

PARAGRAF

Bir fikrin işlendiği yazı bölümü. Bir veya birkaç

cümleden meydana gelebilir. Satırbaşı yapılmış her

bölüm bir paragraftır.

PARNAS

1850 yılında Fransa'da kimi ozanlarca Romantik akımın

aşırı duyarlılığına bir tepki olarak

başlatılan, şiirde kişisel

duyguları değil, uyağa ve ölçülü oluşa önem veren okul.

PARODİ

Ağırbaşlı, ciddi bir yapıtın tümünü ya da bir bölümünü,

biçimsel özelliklerini koruyarak onu yeni

bir öze işleyen
yapıt.

PASTİŞ

Bir yazarın dil ve anlatım özelliklerine,
alay etmek

amacıyla onu anımsatan, çağrıştıran bir
biçimde

öykünme

PASTORAL

Çoban ve kır hayatını, köylerdeki yaşayış
şeklini

anlatan şiir. Grekler'in bukolik dediikleri
bu türü

Edebiyat-ı Cedit'e' ciler eş'ar-ırâi yâne
(Çoban şiirleri)

diye adlandırmışlardır. Pastoral şiir,
süsten, kelime

oyunlarından, yapmacılıktan uzak sade bir
dille yazılır.

Eski Yunan edebiyatında Theokrites ile
Latin

edebiyatında Vergilius, pastoral şiirin
ilk ve en güzel

örneklerini verdi.

PELTEKNÂME

Kekeme şiiri. Lisan-i pepeği adı da
verilir. Halk

edebiyatı nazım şeklidir. Âşık, kelimelerin
ilk hecelerini,

bazen de kelimelerin çoğunluğunu

kekel eyerek söyler.

Bu tekrarlar ölçüye dahildir. Örnek:

Bu bu bugün gö gö gördüm yü yü yüzün
dilberâ

Ba ba baktım gö gö gönlüm oluptur zi yaâ

Di di dilim pe pe peltek sö sö söyler

zabanımı

Ne ne ne derse de de desin dimesin tek sana

Abdi İmam

PERDE

Tiyatro yapıtlarında, oyunun belli başlı

bölümlerine

verilen ad.

PLOT

Roman, hikaye, tiyatro gibi eserlerde,

baştan sona

devam eden hareketlerin yapısı. Bir bakıma

eserin

planıdır. Kahramanların ve olayların

meydana getirdiği

devamlılığını ifade eder. İkinci, üçüncü

derecedeki kişi ve

olaylar, görünüp kaybolan bir başka zaman,

mekan ve

olayla ortaya çıkan kişiler, duygusal

davranışlar plotu

tamamlar ve zenginleştirir. Plot, yapısına

göre çeşitlere

ayrılır. Bazı plotlar trajik olayları,

bazılarını komedi, masal ve hiciv gibi konuları göstermek için kurulur. Eser, bu plota göre kimlik kazanır.

POETİKA

Şiir üzerine düşüncelerin ve teorilerin bütünü. Bu kelime eskiden Fransızca'da yalnız şiirin değil, güzel sanatların teorisini güzelliğin felsefesini, bir bakıma estetiği ifade ederken, bugün şiir sanatı anlamına gelen bir terim olmuştur. Batı dillerinde poetika konusuna giren birçok eser var. Türkçe'de ise, bazı şiirlerin ve grupların bildiri niteliğindeki, genellikle savunmaya dayalı birkaç önsözü görülür. Necip Fazıl Kısakürek'in de bir Poetika'sı var.

PLAN

Bir konuşma ya da yazıda söyleneceklerin ilgi ve önem derecesine göre sıralanması.

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

24

POLİSİYE ROMAN

Bir cinayeti ya da bir suçu aydınlatmayı; o fiili işleyeni

bulup ortaya çıkarmayı konu alan roman türü.

PORTRE

Bir kimseyi fiziksel görünümü, ruhsal durumu yönünden

en belirleyici özellikleriyle betimleme;

sözcüklerle onun

tinsel ve tinsel resmini çizme.

PROZODİ

Kelimelerin taşıdıkları seslerin

değerlerine ve hecelerin

taşıması gereken seslere göre söylenmesi.

Tonlamaya,

hecelerin vuruşuna kelimelerin uzunluk ve

kısalıklarına

dikkat edilerek söylenir.

RAKTA

Arap harflerine göre bir harfi noktalı, bir harfi noktasız

kelimeleri kullanarak şiir yazma.

REDİF

Şiirde dizelerin sonundaki uyakta sonra

yeni lenen

eşsesli ve eşgörevli ekler ya da sözcükler.

REKÂKET

Kelime veya cümlelerin düzensiz

sıralanmasından ileri

gelen okumayı zorlaştırıcı durum. Diwan

edebiyatında

yazıda kusur sayılırdı.

RİKKAT

Anlatımda söylenişleri kulakta ince, hafif, hoş etki

bırakan sözcüklerin kullanılması. Sanatçı sevgi, şefkat,

muhabbet, güzellik gibi konuları anlatırken sözcükleri

de uygun düşecek şekilde ince sesle

kurulanlardan

seçer. Bu sözcükler kelimâ-ı rahika,

taşındıkları özellik

de rikkat diye adlandırılır.

RİSALE

Küçük kitap, broşür. İlim veya sanata dair yazılar.

Önceleri çokluk dini konuları ele alan

küçük hacimli

kitaplar bu adla anılırlardı.

RİTM

Şiirde, hecelerdeki vurgu, uzunluk,

kısalık, kalınlık,

incelik, yükseklik gibi ses özelliklerinin

ve duraklarının

düzenli bir şekilde tekrarlanmasından doğan uyum.

ROMAN

Düzyazıya dayanan, genellikle insanın

serüvenlerini, iç

dünyalarını, toplumsal bir olay ya da

ol guyu, insan
ilişkilerini ve değişik insanlık
durumlarını anlatmayı
amaçlayan anlatı türü.

ROMANTİZM

Fransa'da 18. yüzyılın sonlarında klasik
edebiyat
akımına tepki olarak başlayan; duygu, imge
ve
fanteziye ağırlık veren sanat akımı.

RONDELET

Yedi mısralı ek bendden meydana gelen
Fransız nazım
şekli.

RÖNESANS EDEBİYATI

Hümanizmaya koştuk olarak sanat ve
edebiyatta
başlayan uyanış ve yenileşme girişimleri
sonucunda
ortaya konan tüm ürünlere verilen ad.

RUBAİ

Aruz ölçüsünün belirli kalıplarına göre
yazılan, dört
dizeli manzume.

RÜCÛ

Divan edebiyatı sanatlarından. Bir
düşünceyi daha
güçlü hale getirmek için, söylenen sözden
vazgeçer gibi
davranılır. Espri, üzüntü, sevinç, dehşet,

hayret

durumlarında ifadeyi daha güçlü ve canlı

kılmak için

kullanılır. Vazgeçme döngü halinde de yapılabılır.

Örnek:

Eder isyanıma gönlümde nedâmegal ebe

Neyleyeyim yüz bulamam ye's ile afvime

talebe

Ne dedim? Tövbeler olsun, bu dafi'i şerdir

Benim özrüm günehimden iki kat beterdir

Nûr-i rahmet niye güldürmeye rûy-i siyehim

Tanrı'nın mağfi retinden de büyük mü

günehim?

Şinasi

SADR

Bir beyitte birinci mısranın ilk parçası

ile nesirde

cümlenin ilk parçası.

SAGU

İslamiyet öncesi Türk edebiyatında ölen

kimselerin

arkasından söylenen şiirler. Sevilen,

sayılan özellikle

gösterdiği kahramanlıklarla tanınmış

kimselerin ölümü

üzerine ozanlar tarafından, yuğ adı verilen

cenaze

törenlerinde okunur, ölen kişinin

yiğitliği, iyiliği,

cömertliği , faziletleri dile getirilirdi .

SAKİ

Su veren, su dağıtan kişi . Di van

edebiyatında içki

meclisinde şarap sunan kimse anlamında

kullanılmıştır

SAKİNAME

Sakiye (içki sunana) seslenmek yoluyla

içkiyi (çokluk

şarabı) ve içki meclislerini , adetlerini ,

içkiyle alakalı

bütün düşünce, duygu ve kavramı bazan

tasavvufi ,

bazan da dünyevi işleyen şiirler. Mesnevi

şeklinde

yazılır. Terki b-i bend, terc-i bend veya

kaside şeklinde

de görülür.

SALİYE

Di van edebiyatımızda yeni yılı kutlamak

için yazılan

şiirler. Bu şiirlerde daima girilen yılın

tarihini tespit eden

bir beyit de bulunur.

SALNAME

Yıllık. İçinde gün ve ay bilgisi de

bulunan, kimi

konularda belirli bilgiler içeren kitap.

SANAT

Bir duygunun, bir tasarımın, bir düşünce ya

da

güzel li ği n bi çimlendi ril ip anl atımında

kul lanıl an

yöntemlerin tümü, bu yöntemlerle erişilen yaratıcılık.

SARMA KAFİYE

Dört mısralık bendlerle kurulan nazım

şekli. Her

dörtlükte birinci ile dördüncü, ikinci ile

üçüncü mısralar

kendi aralarında kafiyelidir. Kafiye şeması

şöyledir:

Abba, cddc, effe. Örnek:

Rûhumu bu çarmıha kendi ellerimle gerdim:

Bir nebi ızdırabı kaynıyor her yerimde.

Ölüm, siyah bir tütsü yakıyor gözlerimde

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

25

Aldığım her nefesi son nefes gibi verdim!

Yusuf Ziya Ortaç

SATRANÇ

Saz şairleri tarafından aruzun müfte' ilün

müfte' ilün

müfte' ilün kalıbıyla ve musammat gazel

şeklinde

yazılan şiirler. Musammat beyitlerden

oluştugu için, her

mısra kafiyeli iki eşit parçaya bölünür. Bu

parçalar alt

alta yazıldıklarında dörtlüklerden meydana

gel en yeni

bir Şekil ortaya çıkar. Bu Őeklin kafiye Şeması Őöyl edir:

abab cccb dddb... Örnek:

Sevdi gönöl bir püsteri / Sanatı terzi
güzel i

Hüsnünü bir muhtasarı / Őerh ederek
söyl emel i

Matlanın fâikını / Sohbetinin lâyıkını

Ben gibi bir âşıkını / Eyl emi Ő aşkıyle del i

Düştü gönöl çâresine / Kaşlarının karesine

Çehre-i menâresine / Yandı derûnum görel i

Vardı ellerim eline / Tutuldu dilim diline

Kâkülünün bir teline / Bağladı bu cân ü
dil i

Emrahî

SAYA

Aşık edebiyatında nesir. Mensur karşılığ
olarak da

sayalı kullanılır. Secili (müsecca) nesre
ise ayaklı saya

adı verilir.

SEBK-İ HİNDÎ

Divan edebiyatında kullanılan bir üslup.

Terim, "Hint

tarzı, Hint üslûbu" anlamına gelir. Türk
edebiyatına

XVII. İnan şairlerinin etkisiyle girdi. Bu
nedenle sebk-i

İsfahâni diye de bilinir. İran edebiyatına
ise

Hindistan'dan geçmiştir.

SECİ

Cümlelerin veya bir cümle içinde birden çok
kelimenin

sonlarındaki ses benzerliği. Nesirde

kullanılan bir çeşit

kafiyedir. Secili nesre müsecca adı

verilir.

Edebiyatımıza Arap edebiyatından geçmiştir.

SEÇKİ

Edebiyat yapıtlarında seçilen parçaları

içeren yapıt.

SEFARETNAME

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kimi

elçilerin

gittikleri yabancı ülkeleri tanıtmak

amacıyla o ülkelere

gördüklerini anlattıkları yapıtlara verilen
ad.

SEHL-İ MÜMTENİ

Söylenmesi kolay görülen ama benzeri

yapılmak

istendiğinde güçlüğü ortaya çıkan söz. Bu

tür sözler

sade ve derin anlamlıdır. En güzel

örneklerini Yunus

Emre, Süleyman Çelebi, Mehmed Akif Ersoy

vermişlerdir. Örnek:

Ete kemiğe büründüm

Yunus diye göründüm

Yunus Emre

SELÂMET

Cümlelerin doğru ve sağlam olması. İfadenin düşük,

eksik olmaması gerekir.

SELÂSET

Bir yazıda cümle ve kelimelerin akıcı,

âhenkli, kolay ve

anlaşılır olması. Selâset, sözcüklerin

birbirine uygun

seçilmesiyle sağlanır.

SELH

Başkasına ait bir şiirin anlamını alıp

kelimelerini

değiştirerek yeniden yazmak. Selh

intikal'in bir çeşidi

sayılır.

SELİS

Halk şiiri nazım şekli. Aruzun fe'ilâtün

fe'ilâtün fe'ilâtün

fe'ilün kalıbıyla gazel şeklinde yazılır.

Murabba,

muhammes, müseddes şeklinde yazılmış

selislere de

rastlanır. Kafiye düzeni divan, semai ve

kalenderi nazım

şekilleri ile aynıdır. Örnek:

Benden özge sana yok âşık-ı âvâre güzel
Sûziş-ı firkat ile yakma beni nâre güzel
Dün gece dîde-i hunkâr ile ettikte nigâh
Ciğirim başına açtın yine bir yâre güzel
Nûrî

SEMAİ

Hece ölçüsüyle ya da aruzun özel bir
kalıbıyla yazılan
şir.

SERBEST NAZIM

Ölçü, uyak gibi bağlardan sıyrılmış şir.

SERVET-İ FÜNUN EDEBİYATI

1895 yılında Recai zade Mahmut Ekrem'in
öncülüğünde

Servet-i Fünun dergisinde toplanan ve
tümüyle batıya
yönelen edebiyatçıların oluşturduğu
edebiyat ve bu
edebiyatı oluşturan sanatçılar topluluğu.

SERÜVEN ROMANI

Genellikle şaşırtıcı, beklenmedik olay ve
durumları ilgi

çekici yolculukları, baştan geçen meraklı
serüvenleri

konu alan temel amacı sürükleyicilik olan
roman türü.

SİMGE

Genel anlamda, toplumsal anlaşmaya dayanan,
anlamı

önceden kararlaştırılmış, belirli işaret.

SİMGEÇİLİK

Şiirde gerçekçiliğin uygulayıcıları olan Parnasçıların tutumuna tepki olarak doğan ve 1885 - 1900 yılları arasında gelişerek edebiyat okulu niteliği kazanan akım.

SOMUTLAMA

Eğretileme, benzetme, örnekseme gibi söz sanatları aracılığıyla soyut kavramları, somut anlamlı sözcükleme adlandırma ve anlatma yöntemi.

SONE

Klasik Avrupa edebiyatında, 14 dizeden oluşan bir şiir biçimi. İlk iki bendi dördlük, son iki bendi üçlük on dört mısradan oluşan nazım şekli. Önce İtalyan edebiyatında kullanılmış, sonra Fransız edebiyatına, oradan da diğer Avrupa edebiyatlarına geçmiştir.

Edebiyatımızda ilk Cenab Şahabeddin'in sone şeklinde şiir yazdığını görüyoruz. Servet-i Fünûn şairlerinin

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

hemen hepsi bu nazım şeklini benimser. Sone kafiye

sistemi üçe ayrılır.

1. İtalyan tipi: Kafiye şeması abba, abba, ccd, ede

2. Fransız tipi: Kafiye şeması abba, abba, ccd, eed

(İtalyan ve Fransız tipi sone arasındaki tek fark son

üçlüğün düzenindedir.)

3. İngiliz tipi: Mısra sayısı değişmemekle beraber ilk on

iki mısra tek bir bend, son iki mısra da ayrı bir bend

halinde yazılırlar. Kafiye şeması: a b a b c d c d e f e f g

g. Örnek:

Yüksük

Yüksüğün ince şeklini yazmak

Bana pek güç gelir kadınlardan

Sorunuz belki bir güzel parmak

onu tersim için bulur imkan

Bunu bir çekmenin içinde gören

Mu'teber bir refik-i hane sanır;

Kadrini pek bilirler elde iken,

Düştüğü anda mutlaka alınır.

O da layık nezâketin eline:

Tenine saptanır iken iğne,

Yine pekçok sever iş işlemeyi;

Bin letâfetle çırpınır her ân...

Sanki bir nahl-i nev-hayâta konan
Küçücük bir kuşun küçük yüreği!

Ali Ekrem (Bolayır)

SÖYLEV

Bir topluluğa güzel düşünceler aşılama, o
topluluğu
duygulandırıp coşturmak amacıyla söylenen
güzel ve
etkili söz.

SÖYLEM

Konuşan ya da yazan kişinin kullandığı, bir
başlangıcı
ve sonu bulunan, kendi içerisinde bir
tutarlılık ilkesine
göre örgütlenmiş dil.

SÖZCÜK

Dilde en küçük anlamlı birime verilen ad.

SÖZ KALABALIĞI

Sözlü ya da yazılı anlatımda konuyla ilgisi
olun

olmasın gereksiz bir yığın sözle anlatımı
dolurma,

şişirme.

SURNAME

Sünnet düğünleri, evlenmeler gibi büyük
törenleri konu

alan ve Divan edebiyatında oluşturulan uzun
ya da kısa

oylulu şiirlere verilen ad.

SERBEST NAZIM

Bend, vezin ve kafiye kurallarına bağlı olmayan nazım Şekli. Bendlerin, mısraların ve hecelerin sayıları belli düzene bağlı değildir. Şair isterse kafiye li yazar.

Bendleri sınırlayabilir veya sınırlamaz.

Önce Fransız

sembolistleri arasında yayıldı. Türk edebiyatına Servet-i

Fünûn döneminde Batı edebiyatından girdi.

Serbest

nazımın uygulanıŐı üç aŐama geçirdi:

1. Vezinli-kafiye li serbest nazım: Servet-i

Fünûn ve

Fecr-i Âti döneminde görülür. Mısralar bir kelimeye

kadar kısaldı, kafiye belli bir kurala göre sıralandı. Aruz

veznine yer verildi, bir Şiirde birkaç aruz kalıbı veya bu

kalıpların çeşitli cüzleri kullanıldı.

2. Vezinsiz-kafiye li serbest nazım:

1925-1930 yıllarında

görülmüŐ, 1930'dan sonra yaygınlık

kazanmıŐtır. Vezin

bırakılmıŐ, bir heceye kadar küçülen dizeler

kurulmuŐtur. Bu dizeler hiçbir diŐ düzene bağlı değildir.

Şair belirtmek istediği fikri taşıyan kelimeyi öne çıkarır.

Büyük harfler sadece cümle başlarında kullanılabılır.

Kafiye mısraların arası açılarak kafiye örgüsü

gevşetilir.

3. Vezni z-kafiyesi z serbest nazım: 1940 yılından

sonra yaygınlaşan bu anlayışta vezin ve kafiye

tamamen bırakıldı şiirde iç uyum önem kazandı. Örnek:

Yolcu Yolunda Gerek

Hastalar,

Kar isterler

Kafdağının ardından

Ve buluttan döşek,

Onlar,

Yaramaz çocuklardır,

Salırlar durur,

Dünyanın balkonundan,

Düştü düşecek!

Gölgen kaçırıyorsa senden,

Düşmüşse gökte yıldızın,

Kavga başlar canla ten arasında

Ne bilelim;

Hangi pınarın suyu,

Ya da çiçeğin özünde derman,

Büyük yerden geldi ferman

Yolcu yolunda gerek

Ali Akbaş

SÖZLÜK

Bir dilin veya dillerin kelime haznesini (sözvarlığını),

söyleyiş ve yazılış şekilleriyle veren, kelimenin kökünü

esas alarak, bunların başka unsurlarla kurdukları sözleri

ve anlamlarını, değişik kullanışlarını gösteren eser.

Sözlükler tek dilli veya çok dilli

olabilir. Madde başlarını

a-be-ce sırası takip eder. Genel veya özel alanlarla ilgili

sözlükler hazırlanabilir. Arap harfli eski sözlüklerde

madde başı Arapça kelimenin üç harfli kökünün son

harfi esas alınarak sıralanırdı.

XIV. -XV. yüzyıllar

arasında yaşamış olan el-Kamûsü-ı-Muhî t (Okyanus

Sözlüğü) adlı eseri Türkçeye çeviren

Mütercim Asım bu

sistemi kullandı. İlk sözlük olarak

İskenderiye Müzesi

kütüphanecisi Bizanslı Aristophanes'in

hazırladığı eser

kabul edilir. İslam dünyasında en önemli

sözlük X.

yüzyılda yaşayan Fârâblı İsmail Cevheri'nin
Si hâh adlı

Arapça eseri. Vankulu Lügatı diye bilinen
Müteferrika'nın bastığı ilk kitap da bir
Si hâh çevirisidir.

Türk kültüründe ilk sözlük ise Kaşgarlı
Mahmud'un

Türkçe'den Arapça'ya Di vanü
Lügati 't-Türk' üdür.

ŞAHESER

Nesilden nesile geçen, benzeri yazılamayan
yüksek

değerdeki edebi eser. Şaheserlerin başlıca
özellikleri

şöyle sıralanır: Zengin bir kültür birikimi
sonucu yazılır,

her devrin okuyucusu tarafından aranır,
okunur ve

takdir edilir, zamanla yayılır, ulusal ve
uluslararası

unsurlar içerir, pek çok yabancı dile
çevrilir, türünde

yazılan yeni eserlere örnek olur.

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

27

ŞAİRANELİK

Özellikle şiirde belirli sözcüklerin

kullanılma kullanılma

kalıplaşması, sözcüklerin duygusal ve

çağrışımsal
anlatımları yönünden tazeliklerini
yitirmesi durumu.

ŞARKI

Divan edebiyatında murabbadan doğmuş bir
şiir biçimi.

Bestelenmek amacıyla oluşturulan ve dört
dizelik

bentlerle kurulan bu şiir biçiminin, Halk
edebiyatındaki

türkü türünün etkisiyle oluştuğu sanılıyor.

ŞATHİYAT

Tekke edebiyatına özgü bir şiir biçimi.

Tanrı'yla senli

benli, onunla söyleşircesine yazılan
deyişlere verilen

ad.

ŞATRANÇ

19. yüzyıl saz şairlerinin seyrek

kullandıkları bir şiir

biçimi.

ŞİİR

Dilin doğuşuyla oluşmaya başlayan; bütün
edebiyat

türlerine kaynaklık eden en eski edebiyat
türü. En

belirgin özelliği ritme dayanması,

söylensel niteliklerinin

bulunması olarak tanımlanabilir.

ŞİVE

Bir dilin değişik kültür düzeylerine göre

farklı biçimlerde

konusulma özelliği

ŞİVEYE MUGAYERET

Şivesizlik. Dili kuralları dışında

kullanmak. Türk dilini iyi

bilmemekten, dilimizin özelliklerini göz

önüne

almaksızın yabancı dillerdeki bazı kullanış

şekillerini

tercüme edip uygulamaktan doğar. "Meşrubat

içmek"

yerine "meşrubat almak", "banyo yapmak"

yerine

"banyo olmak" gibi.

TA'KİD

İfadeye açıklık getirememeye, anlatamama

halidir. İkiye

ayrılır.

1. Lafzi ta'kid: Bir cümlede kelimelerin

yerli yerine

kullanılmamasından doğar. Örnek:

Ben fakîrî etme terk memnûn-i ebnâ-yı zaman

Hasıl etmezsen değil gam matlabım yâ Rab

bana

Râgıp Paşa

2. Manevi ta'kid: Bir cümlede kelimeler

yerli yerince

kullanılmakla beraber bir anlam çıkmamasına denir.

Örnek: Âlemi n cânı deği l sin cân-ı âlemsi n sen

Nef' î

TANIK GÖSTERME

Sözlü ya da yazılı anlatımda öne sürülen bir savı

açımlayıp geliştirmek için üzerinde durulan konuda

tanınmış, uzman bir kişinin adını anma ve düşünceyi

güçlendirmek için anılan kişinin bir düşüncesini

aktarma.

TANIMLAMA

Sözlü ya da yazılı anlatıda düşünceyi geliştirme

yollarından biri. Nitelik ve özellikleriyle bir kavramı

belirleme, işlevini gösterme ya da onu benzerlerinden

ayırıcı yönlerini dökümlendirme olarak da açıklanabilir.

TANZİMAT EDEBİYATI

1860'da Tercüman-ı Ahval gazetesinin çıkmasıyla

başlayan, Divan edebiyatı geleneklerini bir yana

bırakarak Batı kültürüne yönelmeyi, Batı

düşününü ve
yazınsal türleri benimsemeyi amaçlayan
edebiyat
yönelimi.

TARİFAT

Mevki sahipleri ve bazı görevlileri tasvir
eden şiirler.

Divan edebiyatı nazım türüdür. Birkaç
beyitlik bendler
halinde yazılırlar. Sâfi Kasım Paşa'nın,
Kal kandel enli

Fikri'nin, Gelibolulu Mustafa Ali'nin,
Yenişehirlî Avni'nin
ta'rifatı vardır. Örnek:

Nedür bildüm mi defter-dâr efendi
Eğerçi bir iki üç var efendi
Kiminün işini altun iderler
Kimin ma'zül kimin mağbûn iderler
Olardur sâ'i-i genc ü hazîne
Olardur sâhib-i mâl u define
Kal kandel enli Fikri

TARİH

Divan edebiyatında şairlerin doğum, ölüm,
büyük bir

yapı ya da önemli olayları belirtmek
amacıyla

sürdürdükleri gelenek.

TARİHSEL ROMAN

Romanların kişiler ve konularına göre
yapılan

ayrım l a m a a ç ı s ı n d a a d l a n d ı r ı l a n b i r r o m a n t ü r ü .

TARİZ

B i r k i m s e n i n k i m i n i t e l i k l e r d e n y o k s u n o l d u ğ u n u

b e l i r t m e k i ç i n b i r s ö z ü d o l a y l ı b i r b i ç i m d e y a d a t e r s i n i

k a s t e d e r e k d o k u n d u r m a s a n a t ı .

TARTIŞMACI ANLATIM BİÇİMİ

S ö z l ü v e y a z ı l ı a n l a t ı m d a k u l l a n ı l a n a n l a t ı m

b i ç i m l e r i n d e n b i r i d i r . A n l a t ı c ı n ı n ö n e s ü r ü l e n v e y a v a r

o l a n a m a k e n d i s i n i n b e l i r l i n e d e n l e r l e b e n i m s e m e d i ğ i

d ü Ő ü n c e , d u y g u , k a n ı v e d a v r a n ı Ő l a r ı d e ğ i Ő t i r m e y i

a m a ç l a y a n b i r s ö y l e m b i ç i m i o l d u ğ u d a s ö y l e n e b i l i r .

TA' Ő İ R

B i r g a z e l i n h e r b e y t i n i n v e y a b i r b e y t i n i n ü z e r i n e s e k i z

m ı s r a e k l e n e r e k y a p ı l a n m u ' a Ő Ő e r d i r . D i v a n e d e b i y a t ı

n a z ı m Ő e k l i d i r . E d e b i y a t ı m ı z d a ö r n e ğ i f a z l a g ö r ü l m e z .

Y a h y a B e y ' i n M u h i b b i ' n i n (K a n u n u S u l t a n S ü l e y m a n)

g a z e l i n e y a p t ı ğ ı t a ' Ő i r i ö r n e k o l a r a k v e r i l e b i l i r .

Haste olmak gûşmâl -i Hazret-i İzzet gibi
Her ki şinün yal ımın alçak ider gurbet gibi
Değme bir kimse göre gelmez refahiyyet gibi

Nâl eler gûyâ derây-ı rıhlet-i râhat gibi
Dâr-ı dünya cây-ı fürkat menzil -imi hnet
gibi

Devleti bir âlet-i hengâme-i zahmet gibi
Sağlıgun bünyâdı yok âyi nede sûret gibi
Matla'ı şâh-ı ci hânun maşrık-ı hikmet gibi
Halk içinde mu' teber bir nesne yok devlet
gibi

Olmaya devlet ci hânda bir nefes sıhhat gibi

Yahya Bey

TAŞTİR

Bir gazelde her beytin iki mısrasının
arasına iki veya üç
mısra ekleyerek manzume meydana getirmek.

Di van

edebiyatı nazım şeklidir. Kelime, Arapça
"bir şeyin

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

28

yarısı, iki cüzünden bir cüzü" anlamındaki
şatr

kökünden gelir. Taştirde, aynı vezin ve
kafi yede, araya

iki mısra girerse terb-i mutarraf, üç mısra
girerse

tahmis-i mutarraf olur. Edebiyatımızda XVIII. yüzyıldan sonra örnekleri görülen taştir çok az kullanılan bir şekildir. En çok Halveti şeyhlerinden Aydi Baba yazmıştır.

TAZMİN

Bir şairin, bir mısra veya bir beytin bir başka şairce kullanılması. Divan edebiyatı nazım türüdür. Tazmin edilen mısra veya beytin sahibinin zikri şarttır. Tazmin eden şair, şiiri herhangi bir nazım şekline tamamlar ve aldığı sahibini belirtir. Örnek: Recai zade Ekrem'in şiirini tanzim:

Sanırım ismini kuşlar heceler
Seni söyler bana dağlar dereler
Su çağıldar kuzular kırdar meler
Seni söyler bana dağlar dereler
Hep seni aşkın eserken serde
Hüsn ü ânın görünür her yerde
Gezdiğim duygulu vâdilerde
Seni söyler bana dağlar dereler
Yahya Kemal Beyatlı

TECÂHÜL-İ ARİF

Anlamla ilgili sanatlardandır. Bilinen bir

gerçeği , bilmez
görünerek söylemek yöntemiyle yapılır.
Bilinen şey,
bilinmiyormuş gibi anlatılırken genellikle
bir espriye
dayandırılır. Bu yapılırken mübalağa ve
istifham
sanatından da yararlanır. Örnek:
Âb-gûndur günbed-i devvâr rengi bilmezem
Ya muhî t olmuş gözümde günbed-i devvâre su

Fuzulî

(Bilmiyorum, dönen kubbe mi su rengindedir,
yoksa

gözyaşlarım mı gökyüzünü kaplamıştır.)

Fuzulî,

kubbenin, yani gökyüzünün mavi renkte
olduğunu

bilmiyor gibi görünüyor. Aslında

gözyaşlarının

gökyüzünü kaplayacak kadar çok ağladığını

belirtmek

için bu yola başvurmuştur.

TECELLİ

Bildirme, görünme. Tasavvuf düşüncesine ve

bu

düşünüşü benimsemiş kimselere göre

gördüğümüz her

şey Tanrı'nın bir tecellisi dir.

TEFRİK

Anlamla ilgili sanatlardandır. Aynı çeşide giren iki şey arasında, birbirine aykırı taraflar (tebâyün) sokularak bir farklılık meydana getirilmesi dir. Örnek: Budur farkı gönül mahşer rûz-ı hicrândan Kim ol cânım verir cisme bu cismi ayırır cânndan

Ortak çeşit gün, aykırı taraflar ise cisme can verme, cisimden canı ayırmadır.

TEHZİL

Alay ve şaka yollu yazılmış nazire. Hezil diye de bilinir.

Çokluk tanınmış şairlerin şiirlerine vezin ve kafiye taklit

edilerek yazılır. Tehzil, ciddi şiirleri bayağılıktan uzak

ciddi bir duruma soktuğu için edebiyatın güzel ve

eğlenceli örnekleri arasında kabul edilir.

XVII. yüzyıldan

sonra yaygınlık kazanan bu tür şiirin örneklerini daha

çok Sürûri, Havâyi, Sünbülzade Vehbi, Hüseyin Kâmi

(Dehri mahlasıyla), Fazıl Ahmet Aykaç, Halil Ni hat

Boztepe vermişlerdir.

TEKRAR

Bir ifadede aynı sözcük ya da söyleyişi, estetik kaygı

gütmeden birkaç kez tekrar etmek. Aşırı tekrar söz

konusu ise buna kesret-i tekrar denir.

TEKERLEME

Kimi sözcüklerin, seslerin yinelmesi, ölçü, uyak gibi

öğelere bağlı kalınması yoluyla oluşturulan anlamlı ya

da anlamsız, belirli bir konusu olmayan söz dizelerine

verilen ad.

TEKKE

Dayanmak, dayanılacak yer anlamı taşıyan bu sözcük,

aslında bir tarikata bağlı olan dervişlerin ya da

kimselerin toplandıkları, tarihatın gereklere ni yerine

getirdikleri yapıyı adlandırır.

TEKKE EDEBİYATI

Konu, dil yönünden İslam uygarlığının etkilerini taşıyan,

tekkelerde gelişen, tasavvuf duygu ve düşüncelerini

aşılacak, yaymak amacıyla ortaya konmuş ürünlerin

tümü.

TEMA

Bir yapıt ya da yaratının anlamca
sürdürdüğü temel
yönelimlere verilen ad.

TELMİH

Divan edebiyatı sanatlarından. Söz
sırasında bilinen bir
olaya, bir kişiye, kıssaya ya da atasözüne
işaret

etmektir. Ama bu kişi ya da şey uzun
uzadıya değil bir

iki sözcükle anlatılır. Örnek:

Ey nâme sen ol mâh-likâdan mı gelirsin

Ey Hüdhad-i ümmid Saba'dan mı gelirsin

Nabî

(Şair beyti nde Sül eyman-Bel kıs kıssasını
hatırlatıyor.)

TENÂFÜR

Bir ifadede bir birleriyle uyuşmayan harf,
hece, sözcük

ya da tamlamaların kulağa hoş gelmeyen etki

yapmasıdır. İkiye ayrılır:

Harflerle tenâfür: Çıkış noktaları aynı ya
da bir birine

yakın harflerin aynı sözcükte toplanması.

Örneğin:

Yaptırttık

Sözcüklerle tenâfür: Söylenişleri zor olan,

di nlenmesi nden zevk alınmayan ağır vurgulu

sözcüklerin art arda sıralanması: Örnek:
Şu köşe yaz köşesi , şu köşe kış köşesi
TENASÜB

Divan edebiyatında anlamları arasında
bağlantı

bulunan sözcüklerin aynı ifadede
kullanılmasıyla

yapılan edebi sanat. Örnek:

Asîb rûzi gâri gülîstân-ı dehre

Sen serv-i gül-izârı hevâdar olan bilür
Bakî

Tenasüb, ilham ve tezat sanatlarıyla da
birlikte

kullanılır. Bu yönüyle de ikiye ayrılır:

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

29

İlham-ı tenasüb: İlham ve tenasüb

sanatlarının birlikte

kullanılmasıyla yapılır. İki anlamı olan
bir sözcüğün,

dize ya da beyit içinde belirtilmemiş

anlamıyla diğer

bazı sözcüklerin arasında anlam bakımından
bağlantı

kurularak yapılır. Örnek:

Ne güzel vâkıadır bu ki asup can gözünü

Hâb-ı gaflette geçen ömrümü rü'yâ gördüm

Zatî

(Can gözünü açıp gaflet uykusunda geçen
ömrümün bir

rüya olduğunu görüp anlamam ne güzel bir olaydır.

Rüya, düş kelimelerini kastedilmeyen ikinci anlamının hâb ve rüya sözcükleriyle ilişkisi vardır.)

İlham-ı tezat: İlham ve tezat sanatları birlikte kullanılır.

İki anlamı olan bir sözcüğün dize ya da beyit içinde belirtilmemiş anlamıyla anlamlı bir sözcük arasında ilişki

kurmak şeklinde yapılır. Belirtilmeyen anlam cinas

yoluyla sağlanır. Örnek:

Serverlik ister isen üftâdelik şîâr et

Kim düşmeden ayağa çıkmadı başa bâde

Fuzulî

(Burada ayak önce kadeh sonra gerçek ayak anlamlarıyla kastediliyor. Fuzulî beyitte sözcüğün

vurgulamadığı ayak anlamı ile baş sözcüğü arasında

tezat yapıyor.)

TERDİD

Bir anlatımda sözü dinleyici ya da

okuyucunun ilgisini

yoğunlaştırdıktan sonra konuyu hiç

beklendiği bir

sonuca götürme yoluyla yapılan edebi sanat.

Sözün

ciiddi bir sonuca varması haline terdid-i sâdık,

varmamasına terdid-i mutâyip denir. Örnek:

Dizilirler ayakta

Ana baba ve kardeş

Hayal ırak... Irakta

Eder fiillerle güreş

Başından kayar yastık

Nura döner karanlık

Sırlar çözülür artık

Kırka çıkınca ateş

Necip Fazıl Kısakürek

TERİM

Bir bilim ve sanat dalıyla ilgili

kavramları karşılayan

sözcüklere verilen ad. Terimler tek anlamlı sözcüklendir;

yan anlamları yoktur.

TERKİBİ-İ BEND / TERCİ-İ BEND

Gazel uzunluğunda, onun gibi uyaklı tek ölçülü

bentlerden oluşan Divan şiir biçimlerine verilen ad.

TERZA RİMA

Üçer mısralık bentlerle kurulur. Bend sayısı belirsizdir.

Tek bir mısra ile sona erer. Kafiye şeması şöyledir: Aba

bcb cdc ded e.

İlk olarak İtalyan edebiyatında görüldü.

Dante İlahi

Komedya'sını bu nazım şekliyle yazdı.

Edebiyatımızda

terza rima'yı Tefik Fikret, Şehrâyîn adlı
tek şiirinde

denemiştir. 1908'den sonra pek

kullanılmamıştır. Bu

biçimde yazılmış kısa şiirlerin son

mısrasının kuvvetli

olmasına dikkat edilir.

TESBİ

Bir gazelin beyitleri önünü beş mısra

eklenerek yapılan

müsebba'dır. Müsebba musammatlardan bir
nazım

şeklidir. Kafiye şeması şöyledir: Aaaaa

(aa) bbbbb (ba)

ccccc (ca). Tesbi, Türk edebiyatında çok az
görülür.

İzzet Molla'nın Fuzuli'nin bir beytini,

Leyla Hanım'ın da

İzzet Molla'nın bir beytini tazmin yoluyla
oluşturduğu

tesbi'ler de vardır.

TETABU-I İZÂFÂT

İki den fazla ismin meydana getirdiği

zincirleme

tamlama. Edebiyatımızda Türkçe, Farsça,

Arapça

kaidelere göre kurulmuş üç çeşit tetâbu'ı izâfâta rastlanır. Türkçe kurala göre iki, Farsça kurala göre üç kelimededen meydana gelen tamlamalar anlatımı

bozamaz. Türkçe tetâbu' -ı izâfât' a örnek: "Ahmet' in söyledi klerini n doğruluk derecesini n araştırılması... "

Farsça tetâbu' -ı izâfât' a örnek:

Ey vücûd-ı kâmilün âyin eclâr-ı feyz-ı Hak
Âsi tânım kible-ı hâcât-ı erbâb-ı yakîn

Fuzulî

TEVÂRÜD

İki şairin birbiri nden habersiz aynı mısrayı veya beyti tesadüfen yazması.

TEVRİYE

Anlatım inceli ği sağlamak amacıyla birden çok anlamı

bulunan bir sözcüğün yakın anlamını değil de uzak

anlamını kullanma sanatı. Anlamla ilgili sanatlardandır.

İki veya ikiden fazla anlamı olan bir kelimenin yakın

anlamını söyleyip uzak anlamını kastetmek.

Birçok

edebiyatçı bu sanatı iham sanatıyla aynı

kabul etmiştir.

Fakat ihamda, iki den fazla anlamı olan kelimenin bir

mısra veya beyitte bütün anlamları kastedilirken,

tevriyede uzak anlamına işaret edilir.

Örnek:

Kûyunda nâle kim dil-i müştâkdan kopar

Bir namedir Hi caz' da uşşakdan kopar

Nâilî -Kadim

TEZKİRE

Di van edebiyatında ozanların yaşamöyküsünü konu alan yapıtların genel adı.

TEZLİ OYUN

Oyunun akışını, aksiyonunu, düşüncelere yaslandırarak

geliştiren oyun türü.

TEZLİ ROMAN

Genellikle toplumsal ya da siyasal bir sorunu konu alan

ve bunu bir teze bağlayarak işleyen roman türü.

TİP

Öykü, roman, masal gibi anlatısal türlerde ve oyunlarda

benzer özelliklerle belirlenip

sınıflandırılabilen kişilerin,

bu ortak özelliklerini en belirgin ve somut biçimde,

si vri l tilm i ŝ ve abartılmı ŝ olarak yansıtan
ve bunları
kendi nde toplayan ki şi .

TİRAD

Oyun ki şi lerini n uzun soluklu, kesinti si zce

konu ŝmalarına veri len ad.

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

30

TİYATRO

Oyunların oynandı ğı yer anlamına gelen

Tiyatro, kimi

zaman oyunlar kimi zaman da dramatik türün
adı olarak

kullanılabilir.

TOPLUM İÇİN SANAT

Sanatın temel işlevi, toplumsal sorunları
yansıtmaya,

bunlara çözüm yolu arama anlayışından yola
çıkan;

"sanat sanat içindir" yaklaşımına karşıt

bir tutuk içeren

savdır.

TOPLUMCU GERÇEKÇİLİK

İnsanı toplumsal ilişkileri içinde ele

alan, toplumsal

gerçekleri devrimci bir doğrultuda ve

Marksi st bir

yaklaşımına yansıtmayı amaçlayan edebiyat

akımı.

TRAJEDİ (TRAGEDYA)

Antik ve klasik tanıma göre, yüceltilmiş sözlerle yazılan, bir kahramanın iyi bir durumdan kötü bir duruma düşmesiyle, duygusal arınmayı sağlayacak acıma ve korku duygularına yönelen oyun türü. Klasik anlayışta manzum olarak yazılan tragedya, daha sonra düzyazıyla da yazılmıştır.

TULUAT

Karagöz ve Ortaoyunu'nda olduğu gibi, önceden yazılmış bir metne dayanmadan ama örgüsü önceden bilinen, oyuncuların bu örgüye göre o andaki buluşlarıyla konuşarak geliştirdikleri halk tiyatrosu türü.

TUMTURAK

Sözlü ve yazılı anlatımda yersiz ve gereksizce büyük laflar, tantanalı sözler etmekten doğan anlatım eksikliği.

TUTARSIZLIK

Düşünce, duygu ve imgeleri yansıtan sözcüklerini, cümlelerinin birbirini kavramayışları ya da dilsel ve

mantıksal yönden bağlanamamasından kaynaklanan anlatım kusuru.

TUYUĞ

Aruz ölçüsünün belirli bir kalıpla yazılan, Divan şiirine Türkerin kazandırdığı dört dizelik nazım biçimi.

TÜR

Edebiyatta ortaya konan eserlerin konu ve hedef kitlesi açısından sınıflandırılmasıdır.

TÜRETME

Sözcüklerin kök ve gövdelerine yapım eki getirerek onlardan yeni sözcükler oluşturma yöntemi.

TÜRK EDEBİYATI

İlk çağlardan itibaren Türk diliyle yaratılmış sözlü ve yazılı tüm ürünlerin genel adı.

TRİYOLE

On mısralı bir nazım şeklidir. Önce iki mısralı kısım, sonra dörder mısralı iki kısım gelir. Birinci kısmın ilk mısrası birinci dörtlüğün sonunda, yine birinci kısmın ikinci mısrası ikinci dörtlüğün sonunda tekrarlanır. Dört mısralı kısımlarda, eklenecek mısraların ilk

üç mısra ile

anlam bütünlüğü sağlaması gerekir. Kafiye şeması

şöyledir: Ab aaaa bbbb. Örnek:

Yüzünde hasta-i sevdâ gibi melâlet var,

Nedir bu hâl-i perişanın ey hilâl-seher?

Sabâh-ı feyz-i bahâride mübtesem ezhâr

Çemen çemen mütemevvic nesîm-i anber-bâr:

Niçin? Ben anlamadım kimden etsem istihsâr?

Yüzünde hasta-i sevdâ gibi melâlet var!

Dem-i seherde yanında şu parlayan ahter

Hazan içinde solan bir çiçek gibi dil-ber

Sürûr fec ile şâdân iken bütün yerler,

Nedir bu hâl-i perişanın ey hilâl-i seher?

Tahsin Nahid

VARSAĞI

Koşma türünün kendine özgü bir ezgiyle

söylenen

biçimine verilen ad. Güney Anadolu

bölgesinde Varsak

Türklernce söylendiği için bu adı

almıştır.

VECİZE

Söyleyeni belli, kısa, anlamlı söz. Özdeyiş

diye de

bilinir. Bi reysem ya da toplumsal bir ilke,

bir görüş, bir

kanıyı en kısa yoldan anlatır. Yaşam

deneyimine ve

gözl eme dayanır. Veci zel er bağımsız yazıldığı gibi, bir eserin içinde dağınık da bulunabilir. İslam büyükl erinin bu tür sözlerine kelam-ı-ki bar denir. Veci ze önce eski Yunan edebiyatında yazılmıştır. Klasi zm edebiyatı dönemi nde, Larochefoacaul d' ın Maximes (Veci zel er) adlı eseri yle Avrupa' ya gel mi şti r.

VEZN-İ ÂHAR

Halk şi iri nazım şekli. Aruzun müstef' ilâtün müstef' ilâtün müstef' ilâtün müstef' ilâtün kal ıbıyla murabba şeklinde yazılır. Her mısra bir müstef' ilâtün cüzüne sığacak şekilde dört kelime veya kelime grubuna bölünür. Birinci mısranın 2. Cüzü ikinci mısranın başına, ikinci mısranın 2. Cüzü üçüncü mısranın başına, üçüncü mısranın 2. Cüzü dördüncü mısranın başına getirilir ve bu cüzlerden sonra gelen cüzler birbiri leri ni izler. Örnek:
Ey vaslı cennet/kıl câna mi nnet/vay, serv-ı kamet/cân

içre cansın

Kıl câna minnet/vay serv-ı kamet/cân içre
cansın/nev res fi dansın

Vay serv-kamet/cân içre cansın/nev-res
fi dansın/suh-ı

ci hansın

Cân içre cansın/nev-res gi dansın/şûh-ı
ci hansın/gözden

ni hansın.

VODVİL

Genellikle olguların tuhaflığına yaslanılan
kaba bir
güldürü türü.

VURGU

Sözcüklerde, cümlelerde, dizelerde yan yana
gel en

sözcüklerin kimi hecelerin

YALINLIK

Süsten ve zorlamadan uzak, açık, kolayca
anlaşılabilen

anlatım niteliği.

EDEBİYAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

31

YANSITMA KURAMI

Sanatsal yapıt ve yaratılları yansıtma
kavramıyla

açıklaya çalışan, sanatçının dış dünyayı
algılayış ve

yorumlayışını bu kavramdan yola çıkarak
açıklamaya

çalışan kuramdır.

YAPISALCILIK

Yapı kavramından yola çıkararak dili, dil sel ürünleri

açıklamaya çalışan, dil bilimin yanı sıra başka insan

bilimleriyle ilgili dallarda kullanılan akımlara verilen

genel ad.

YAPMACIK

Sözlü ve yazılı anlatımda içtenlikten uzak, doğal bir

nitelik taşımayan duygulanım belirtilerine verilen ad.

YARDIMCI DÜŞÜNCE

Özellikle öğretici nitelikli yazılarda ana düşünceyi aan,

geleştiren, destekleyen düşüncelere denir.

YAŞAM ÖYKÜSÜ

Ünlü kişilerin yaşamlarını, yaptıklarını, kendi

dönemlerine katkılarını anlatan yazı ve kitapların genel

adı.

YEDEKLİ KOŞMA

Doğu Anadolu ile Azeri alanına giren bölgeerde saz

ozanlarının söyleyip kullandıkları bir koşma türü.

YEDİ MEŐALECİLER

Milli edebiyatçıların gerçekçilikten ve içtenlikten uzak yurt sevgilerine karşı içtenliği savunan yedi genç sanatçının oluşturduğu topluluk. 1928'de yayınladıkları "Yedi Meşale" adlı yapıtta yazılarını bir araya getiren yazarlar şunlar; Sabri Esat Siyavuşgil, Ziya Osman Saba, Yaşar Nabi Nayır, Muammer Lütfü, Vasfi Mahir Kocatürk, Cevdet Kudret, Kenan Hulusi Koray.

YENİ ROMAN

Fransa'da 1950 yılından sonra 19. yüzyıl romanının topluma dönük gerçekliği ne karşı; metne, yazınsallığa dönük bir gerçekçilik anlayışını savunan roman türü.

YIĞIN ROMANI

Sanatsal bir kaygı gütmeyen yazılan, sürükleyici olayları konu alan, geniş okur kitlesine seslenmeyi amaçlayan roman türü.

YÖRESEL RENK

Romanlarda ve öykülerde bir ülkeye, bir bölgeye özgü

nitelikleri yansıtan özellik.

YUĞ

Türklerin İslamıktan önce Şaman inançları doğrultusunda düzenledikleri cenaze töreni.

ZİHAF

Aruz ölçüsünde ölçü gereği uzun heceyi kısa okuma

kuralıdır.